

3085

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 62—63.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ГЕНРІХ КЛЯЙСТ.

49

МАРКІЗА О...

Переклад з передмовою

ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

276976

456

ЛЬВІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Передмова.

Генріх Кляйст, що з його деякими прозовими й поетичними творами ми раді би познайомити українсько-руських читачів, займає без сумніву перше місце в ряді тих німецьких письменників, що виростили під безпосереднім впливом славної доби велетнів німецького слова: Лессінга, Гердера, Гете й Шіллера, і яких пізнійше покоління охрестило назвою епігонів. Отсей характер епігона великої генерації був правдивою трагедією Генріха Кляйста; занадто близьке сусідство велетнів, особливо Гете, не дало йому дозріти й розвинути ся гармонійно, зопсувало, здається, органічну рівновагу його могутнього й огністого таланту, якому рівних не багато має німецька і навіть загально-людська література.

Бернд Генріх Вільгельм Кляйст, потомок стародавньої шляхетської родини Кляй-

стів, що видала, особливо в XVIII в. кількох визначних воєвників і одного досить талановитого поета Христіяна Евальда Кляйста, автора сентиментальної поеми „Весна“, вродився 18 жовтня 1777 р. в Франкфурті над Одрою. Сім'я була досить незаможна; батько вмер, коли малому Генріхови було ледво 11 літ. Хлопця віддано до школи до Берліна. В р. 1792 він вступив до пруського війська; в початку 1793 р. вмерла його мати. Не пройшовши порядної середньої школи, він почав у війську, вже будучи офіцером, займатися наукою, головною математикою і філософією, а 4 цвітня 1799 р. виступив із війська в ранзі секонд-лейтнанта, щоб приготуватися до вступлення на університет. Він осів у Франкфурті над Одрою, закохався тут у Вільгельміні Ценге, а бажаючи одружитися з нею, за намовою її сім'ї подався 1800 р. до Берліна, щоб вистаратися собі якусь урядову посаду. Та не дошукавши там нічого, пустився в подорож, пробував якийсь час у Вірцбурзі, де мабуть у перше в його голові зародився плян великого твору, який поставив би його на чолі німецького письменства. Вернувшись відси знов до Берліна, він у цвітні 1801 р. з сестрою Ульрікою виїхав до Парижа, пробував тут аж до падолиста,

а розставши ся з сестрою подав ся до Швайцарії, де пробував у домі Чокке. Тут написав свою першу драму „Сім'я Гонорец“, яку пізнійше, по кількох перерібках, опублікував пн. „Сім'я Шрофенштайн“ (1803). Тут був написаний також його перший безсмертний твір, комедія „Розбитий збан“. Нанявши в Ааргау безлюдний а гарний островець на ріці Аарі, він жив кілька місяців у тиши, занятій літературною працею, в тім числі великою драмою „Роберт Гвіскард“, що мала бути головним твором його життя і де він хотів злучити драматичну силу Аїсхіля з богацтвом фантазії Шекспіра. Старий Вілянд, у якого незабаром потім гостив Кляйст і якому він читав деякі сцени з тої своєї трагедії, був до глибини зворушений силою слова її автора і ворожив йому велику будущину. Побут у Швайцарії скінчив ся хоробою Кляйста; в осени 1802 р. він вернув до Німеччини, відвідав Шіллера в Єні і Гете в Ваймарі. Шіллер привняв його щиро; Гете мовив пізнійше, що „при найщирійшій намірі прийняти його радо ніколи не міг позбутися почуття тривоги і відрази, бо се було немов тіло, яке природа хотіла зробити гарним, але заражене невлічимою хоробою.“ Гете пізнійше зробив Кляйстови одну дуже

фатальну прислугу, виставивши в Ваймарі його „Розбитий збан“ у такім сфужерованім виді, що його — одинокий примір на тій князівській сцені — прилюдно освістано.

Кляйст знов пішов блукати без виразного пляну: Липськ, Дрезно, знов Швайцарія і екскурсія через Альпи до Італії. В повороті відси його в Женеві напала страшна розпука і зневіра в свої сили. Пішов блукаючи до Франції і зайшов знов до Парижа, де одного дня в приступі розпуки спалив свого „Роберта Гвіскарда“ і иньші папери і хотів завербувати ся до французького війська, що власне готовило ся до виправи на Англію. Не виконавши сього наміру вернув до Німеччини, та в Моґунці занедужав і пролежав пять місяців хорий на ласці зовсім чужих людей.

Аж у червні 1804 р. він вернув знов до Потсдаму. Тут при помочи свояків і знайомих він одержав маленьку посаду діетаря при королівських доменах у Королевці, та видержав на ній лише рік (1805-6). А всеж таки був сей рік, проведений у тиші, та при тім серед інтелігентного і прихильного йому товариства, дуже важний для його літературної творчости. Тут він викінчив свій „Розбитий збан“,

переробив Молієрову комедію „Амфітріон“, а перейшовши до новелі написав зараз дві прегарні річч: „Землетрясенє в Чілі“ та „Маркізу О...“ Тут нарешті, ще раз переходячи до думки зилляня Айсхіля з Шекспіром і наповня сеї форми новим романтичним духом, він написав трагедію „Пентезілея“, в якій, як сам висловляв ся, лежить увесь біль і весь блиск його душі. Почувт власної сили змоглось у нього, віджила віра в свій талант, а одержавши в грудні 1805 р. з приватної шкатули пруської королеви Люїзи малесеньку пенсійку 60 люідорів річно „для основаня незалежної екзистенції і для заохоти до літературної праці“, він весною 1806 р. покинув свою посаду, бажаючи зовсім посвятити ся літературі.

Початок його нової карієри був дуже нещасливий. З разу він занедужав і мусів лічити ся; потім прийшла війна: нещасливі битви під Єною і Ауерштетом відразу розбили пруську державу. Кляйст забажав подати ся з Королевця до Дрезна, але по дорозі, в Берліні його ще з двома иншими дімісіонованими пруськими офіцерами арештували французькі власти і відіслали як воєнного бранця до Франції, з разу до кріпости Fort de Joux, а відси до укріпленого табору в Шальоні

над Марною. Кляйста зразу взяли за пруського шпіона і йому грозило розстріляне; аж по кількох місяцях його увільнено. Він подав ся до Дрезна, де навязав знайомства з ріжними визначними репрезентантами політичного й літературного життя. Тут розпочав за грошевою підмогою своєї сестри видавати літературно-політичну часопись „Phöbus“, що мала бути органом нового покоління, хоча й величала ся обіцяним співробітництвом Гете. Та часопись продержала ся всього один рік, а Кляйст відсунув ся від неї ще вчаснійше. Тим часом він написав свою велику трагедію „Катруся з Гайльбронну“, в якій змалював свій ідеал коханки — всею душею і всім тілом відданої призначеному для неї мужови. Неполеонівські війни і глибоке упокорене Німеччини розбудили в його душі горячий німецький патріотизм і ненависть до Французів. Він написав трагедію „Германова битва“ (Hermannsschlacht), де в образі війни Германців з Римлянами змалював німецько-французький антагонізм і konieczність дружнього та безоглядного виступлення Німців проти „відвічного ворога“. Надіючися швидкого вибуху війни він писав горячі поетичні поклики: „Вовнна пісня Німців“, „До цісаря Франца“, „До архикнязя Кароля“, „Германія до своїх дітей“.

Та ось вибухла пожадана війна 1808 р. Всі надії Кляйстові були звернені на Австрію; він поспішив туди, побув у Празі, та в дорозі до Відня наскочив як раз на кроваву битву коло Асперн. Недалеко поля битви його арештували австрійські офіцери, а потім йому велено забирати ся. Д. 31 мая він вернув до Праги, носив ся з гадкою заснувати тут нову часопись „Germania“, але нещаслива для Австрії битва під Ваграмом і закінчене війни миром у Зноймі розвіяло його пляни. Кляйст носив ся, здасть ся, з думкою виконати замах на Наполвона при помочи отрути, але покинув сей плян і вернув до Німеччини. Вр. 1810 він уже в Берліні, де викінчує свій остатній великий твір „Принц Гомбурський“. Та його надії на виставлене сеї драми, що була найбільшою апотеозою німецької династії і пруського духа, розбили ся, так як і в загалі ані одна з його драм за життя автора не дочекала ся відповідної сценічної вистави, окрім згаданої вже скандальної вистави „Розбитого збана“ в Ваймарі та не дуже вдатної вистави „Катрусі з Гайльброна“ в Відні. Ще раз попробував Кляйст щастя на полі журналістики і розпочав з д. 1 жовтня 1810 р. видавати „Berliner Abendblätter.“ Часопись була мізерна, держала ся головно новин-

ками, в тім числі й політичними; та щоб обминути надто строгу цензуру, Кляйст видавав її як чисто забавну. Колпж наслідком безтактовности одного співробітника уряд заборонив подавати в часописи які будь політичні новини, вона упала. Ще якийсь час бив ся Кляйст мов риба об лід, жебраючи ласки то у міністра Гарденберґа, то у короля, то у знайомих та рідні. Та коли всі надії розбили ся, коли навіть сестра Ульріка відвернула ся від нього, він постановив зробити кінець своєму життю. Одна хора, екзальтована жінка, Адольфіна Софія Генрієта Фогель, заявила охоту вмерти з ним разом. Д. 10 падолиста 1811 р. обое поїхали з Берліна над озеро Ванзе (Wannsee), і тут на березі озера недалеко гостинниці Кляйст застрілив насамперед свою товаришку, а потім себе.

Так погіб один із найбільших талантів німецької літератури, драматик, якого перевищив у Німеччині хіба один Шіллер. Нещасливі обставини та власна незгармонізована вдача не дали йому дозріти і розвинути ся в повні; негода важких політичних обставин дала йому почути себе тяжше, ніж иншим, тай сама його літературна діяльність почалась і скінчилась якось під нещасливою зіздою. Драму,

що мала бути короною його творчості, спалив сам автор у приступі якогось одуру, а випадком захований уривок її показує, що цїлість, хоч може й не виправдувала пересадних Кляйстових надій, все таки була обдумана і переведена геніяльно. З пізнійших його творів треба жалувати загубленя просторого, двотомового романа, що був у автора вже майже готовий. Перше збірне виданє Кляйстових творів, доконане п'ятнадцять лїт по його смерті Людвіком Тіком, було далеко не докладне; Тік позволяв собі аж надто часто поправляти Кляйстів текст. Аж у другій половині ХІХ віку почала критика а за нею й публіка ліпше розуміти і висше цїнити Кляйста; кращі його твори, особливо „Розбитий збан“, повість „Михайло Кольгаз“, новелі „Землетрясенє в Чілі“, „Маркіза О...“ та інші поперекладаю на французьку та англійську мову; численні публікації листів, споминів та иньших матеріалів уможливили чим раз докладнїше пізнанє його в многих точках і доси загадкового життя. Величезна інтензивність чуття, сильно напружений драматизм акції та замилюванє до патологічних появ душі або тіла зближують Кляйста з иньшим геніяльним і так само нещасливим письменником.

менником ХІХ-го віку, з великим Росіянином Хведором Достоевським.

Оповіданє „Маркіза О...“ написав Кляйст у часї свого побуту в Королевці; друком вийшло воно в р. 1808 у випуску Кляйстового журналу „Phöbus“ за лютий. Воно викликало дуже неоднакове враженє: дехто, прим. голосний тоді Генц, бачив у ньому неначе зразок у Декамерона і ремствував на його поміщенє; особливо остро против Кляйста виступали за сей твір деякі більш або менше підстаркуваті панни, називаючи оповіданє „огидним,“ „довгим і нудним“ і впевняючи, що „жадна женщина не може читати його без румянця стыду.“ Натомісь иньші не скривали свого подиву, а співредактор „Феба“ Адам Міллер говорив про „моральну високість“, про „королівську правдивість та незрівнану штуку малюнка“ сеї історії. Отся штука мальованя характерів без властивої характеристики, самими ділами та поступками даної особи, чинить Кляйстову новелю ще й доси взірцевою. „Загальне збаламучене почутя, доконане через ненормальну та невьяснену подію, надало всім характерам сього твору дуже різкі й виразні обриси — прегарна нагода для психолога Кляйста, виявити з артистичною розкішю всю свою бистроумність на

тим улюбленим полї. І справді, се була шеначе Кляйстова докторська праця. Він шміг до схочу нагромаджувати трудности, шалено переплутати всі нитки, ввести всіх у найшвидше темпо екзальтації, і в даній хвилі, немов легким рухом руки, розв'язати все на загальне успокоєнє." Так судить один новійший критик про сю новелю*). Відповідно до композиції дібрано й стиль оповідання, дуже оригінальний і незвичайний, особливо для наших часів. Фр. Серваес каже про нього: „Отся *oratio obliqua* з масою накопичених речень на „що“, наглі перескоки до *oratio gesta*, яка сим робом виглядає ще більш оживленою; смілий порядок слів з частими вставками та повсуваними реченнями надають цілій дікції швидке, поквалне, вперте і при тім якесь капризне темпо, що немов символічно змальовує рівночасно енергічну і повну суперечностей вдачу поета. Ціле Кляйстове житє порушувало ся таким темпом. Усюди короткі пристанівки, зір завше біжить далі з великою нетерплячкою до неосягненої ще, а горячо пожаданої мети. Таким робом і отсе оповіданє з його змі-

---

*) Franz Servaes, Heinrich Kleist. Leipzig, Berlin und Wien 1902 (Dichter und Darsteller Bd. IX), стор. 95—96.

стом, ніби прихапцем узятим із якоїсь анекдоти, зраджує нам усе внутрішнє життя поета“.

Що до жерел, із яких черпав Кляйст мотиви сього оповідання, в німецькій науці зібрано досить вказівок. Сам автор подаючи зміст того нумеру *Phöbus*'а, де було надруковане його оповіданє, додав при титулі увагу, що воно „взяте з правдивого факту, але подія з півночі перенесена на південь“. Подібний факт став ся 1806 в Гайдельберзі; його гером був професор тамошнього університету Вайденбах. Але вже перед тим знаходимо подібний мотив, оброблений новелістично одною дамою в Беке-рових „*Ergöhlungen*“ 1805 р. Пошукування в старшій літературі виказали паралельні оповідання і у Руссо, і у Монтеня, і у Сервантеса, і в „*Cent nouvelles*“ панї Гомец*). Та про те треба сказати, що жаден із сих авторів не зробив із сеї теми твору, що міг би хоч по троха видержати порівнанє у Кляйстовою новелею.

Переклад скрутної і в високій мірі оригінальної прози, якою написаний отсей твір, був дуже нелегким завданем, тим

---

*) Ті паралелі зібрано в Цоллінговій передмові до Кляйстових оповідань у Кіршнеровій *Deutsche Nationallitteratur*, том 50, стор. IV—IX.

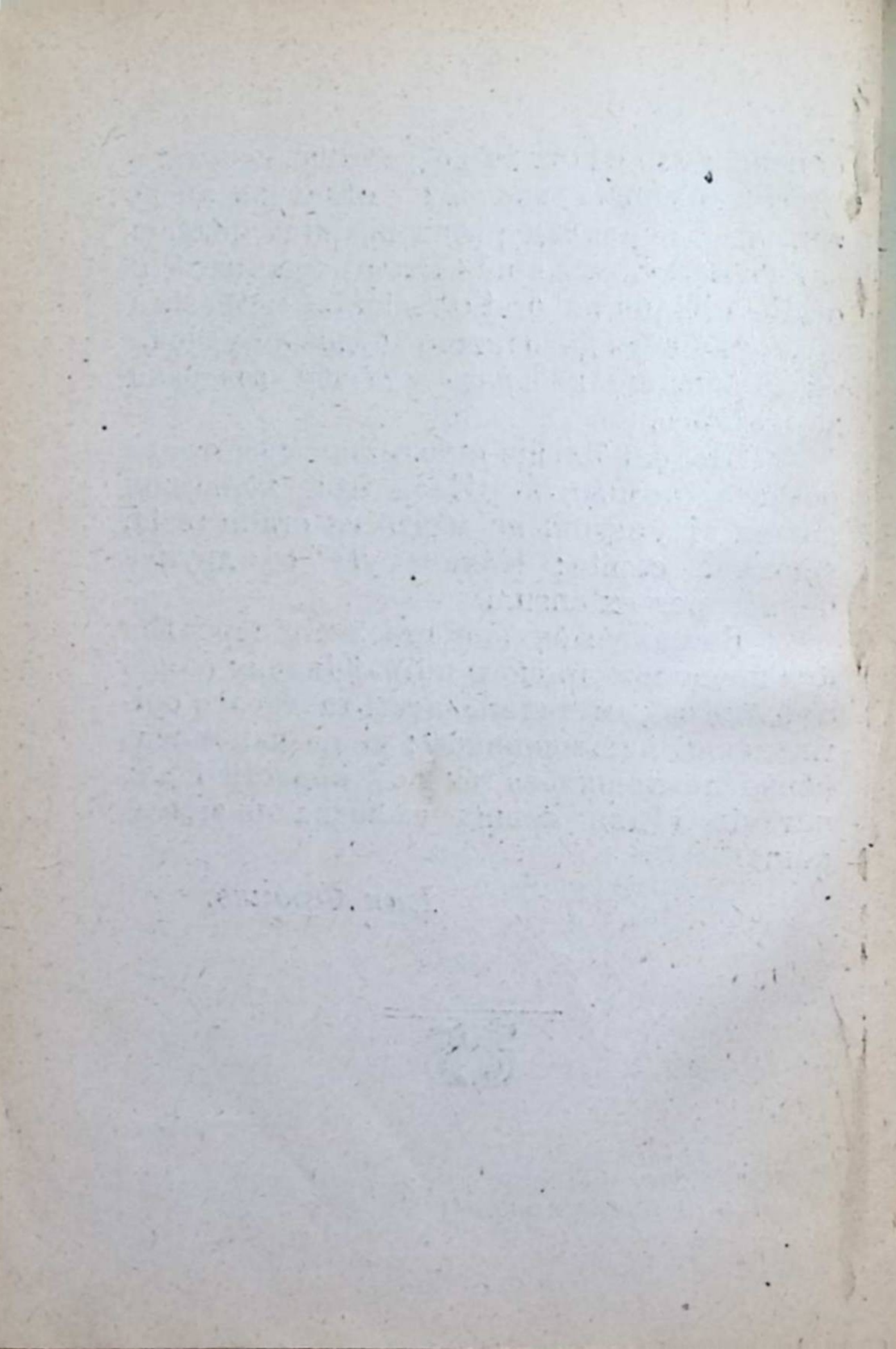
більше, коли я поклав собі метою, передати Кляйстів спосіб вислову і стиль по зможі так, щоб переклад робив вражінє подібне до оригіналу, отже не бажав перемінювати oratio obliqua на oratio recta ані розбивати довгі та нераз дивовижно збудовані реченя та перескоки з одного способу говореня до другого.

Що найбільше я позволив собі троха розбити компактні Кляйстові колюмни, даючи ті уступи, де маєть ся oratio recta, всюди а capite; Кляйст усе се друкує поряд, per extensum.

Бажалоь би, щоб отсей мій переклад був початком ліпшого познайомленя нашої публіки з сим талановитим та високо оригінальним письменником; се познайомленє певно не лишилось би без користи і для читачів і для наших молодих письменників.

Іван Франко.

Маркіза О...

В М..., значному місті горішньої Італії, оголосила маркіза О... дама бездоганної слави і мати кількох гарно вихованих дітей, у газетах таке: що без свого відома вона зайшла в тяж; батько дитини, яку вона має народити, нехай зголосить ся, бо вона з родинних оглядів постановила вийти за нього замож. Дама, що під натиском непереможних обставин так безпечно вчинила такий дивоглядний поступок, наражуючи ся на кпини цілого світа, була дочка пана Г..., коменданта м—ської цитаделі. Несповна три роки тому вона втратила свого мужа, маркіза О..., якого любила всім серцем; він умер в часі подорожи до Парижа, куди подав ся був задля родинних справ. На бажанє пані Г..., своєї достойної матери, вона по його смерті покинула село, де жила доси, недалеко В..., і вернула зі своїми

обома дітьми до комендантського дому до свого батька. Тут прожила найблизші літа, заповнені штукаю, лектурою, виховуванем дїтнї та послугами своїм родичам, коли війна з р. . . . нараз наповнила всю околицю військами майже всіх держав, у тім часї й росїйськими. Полковник Г... маючи наказ боронити міста, візвав свою жінку й дочку, щоб забрали ся на село чи то доччине, чи синове, що лежало коло В. Та заким іще способом жіночого обмірковування розважено докладно, що гірше — чи невиди, яких можна було ждати в кріпости, чи страховища, на які можна було наразити ся на селї, на цитаделю вдарило росїйське військо і візвало її, аби піддала ся. Полковник заявив свої рідні, що буде поступати так, як колиб їх зовсім не було, і відповів кулями й гратами. Неприятель і собіж почав бомбардувати цитаделю. Він запалив маґазини, здобув одну редуту, а коли комендант, ще раз візваний піддати ся, отягав ся, заряджено вічний напад і здобуто кріпость штурмом.

Власне коли росїйські війська серед завзятого огню гавбць вдирали ся до кріпости, лїве крило комендантського дому почало горїти і змусило жєнщин утїкати відтам. Полковниця, поспішаючи за доч-

кою, що з дітьми бігла в низ по сходах, крикнула їм, аби держали ся разом і сховали ся в долішні склеплені покої; та ігранат, який саме в тій хвилі луснув у домі, довершив у ньому цілковитого безладя. Маркіза з обома своїми дітьми вибігла на переднє подвірє замку, де в найгорячішій битві блискали вже вистріли крізь пільму і прогнали її, безтямну, куди має діти ся, назад до горючого будинка. Тут, коли власне хотіла вибігти задніми дверима, на лихо наскочила купка ворожих стрільців, які побачивши її нараз утихли, повішали карабіни через плечі і з огидними жестами повели її з собою. Даремно маркіза, шарпана то туди то сюди нелюдяною шайкою, серед якої йшла задля неї передирка, кликала на поміч своїх служивць, що тремтячи тікали крізь фіртку. Її поволикли на заднє замкове подвірє, і серед огидного шарпаня вона вже мала впасти на землю, коли прикликаний жіночим вереском показав ся російський офіцер і шаленими ударами розігнав собак, ласих на такий рабунок. Маркізі він видав ся ангелом із неба. Ще остатнього озвірілого насильника, що держав у обіймах її струнку стать, він ударив рукоятю меча в лице, так що сему кров бризнула з рота і він

хитаючись подав ся в зад; потім чемно, по французьки промовивши до дам подав їй руку і запровадив її, ще безмовну від тих пригод, у друге, ще не захоплене пожежею крило палати, де вона впала в цілковиту нетямку. Тут — коли швидко потім надбігли її перелякані служниці, він заходив ся покликати лікаря, надиваючи капелюх запевнив, що вона швидко прийде до себе, і вернув назад до бою.

В короткім часі укріплене здобуто зовсім, і комендант, що боронив ся ще лиш тому, бо йому не хотіли дати пардону, цофав ся власне з послабаючими силами до порталю дому, коли з нього ввійшов російський офіцер з дуже розпаленим обличчям, і кликнув до нього, щоб піддав ся. Комендант відповів, що він лише ждав сього завізваня, віддав йому свою шпаду і просив дозволу піти до замку і оглянутись за своєю ріднею. Російський офіцер, що судячи по ролі, яку відіграв, бачилось, був одним із провідників штурму, дав йому сей дозвіл в супроводі сторожі, сквапно станув на чолі одного відділу, порішив боротьбу, де вона ще могла бути сумнівною, і обсадив живо всі важніші пункти кріпости. Швидко потім він вернув на подвірє, дав наказ зупинити пожежу, що почала скажено ширити ся, і сам при тім

доказував чудес напруження, коли його наказів не сповнювано з відповідною ревністю. То він з кишкою в руці спинав ся посеред горючих кроквів і звертав водяну струю куди було треба, то завдаючи жаху азійським натурам, порав ся в арсеналах і викочував бочки з порохом та понабивані бомби. Комендант увійшовши тимчасом до дому, був до крайности збентежений звісткою про нещастя, яке трафило ся маркізі. Вонаж, прийшовши вже зовсім до себе без помочи лікаря, як се їй заповів був російський офіцер, і на радощах, що бачить усіх своїх у добрі й здоровлю, та лежачи в ліжку ще лиш тому, аби зацитькати їх надмірну турботу, запевняла його, що більш усього бажає встати і висловити подяку своєму спасителеви. Вона знала вже, що се був граф Ф., підполковник т—ського корпусу стрільців і кавалер ордена заслуги та кількох інших орденів. Вона просила батька, щоб сей як найусильнійше благав його не покидати цитаделі, заким хоч на хвилю не покаже ся на замку. Комендант, шануючи чуте своєї дочки, вернув негайно до кріпости, і коли офіцер серед ненастанних військових заряджень вештав ся сюди й туди і годі було знайти ліпшої нагоди, на валах, де сей власне роздив-

ляв свої нестрільні ряди, передав йому бажане своєї зворушеної дочки. Граф запевнив його, що жде лише хвилі, яку буде міг урвати від своєї служби, щоб зложити їй своє поважане. Бажав іще почути, як мається пані маркіза? але рапорти кількох офіцерів знов потягли його в воєнну сутолоку.

Коли зазоріло, прибув головний начальник російського війська і оглянув фортецю. Він заявив комендантові свою пошану, пожалкував, що щастє не надгородило краще його. відвагу і за зложенем слова чести дав йому волю подати ся куди захоче. Комендант висловив йому подяку і підніс, як багато він сьогодні має завдячити Росіянам загалом а особливо молодому графови Ф..., підполковникови т—ського корпусу стрільців. Генерал запитав, що стало ся; а коли його повідомлено про розбійницький напад на доньку коменданта, виявив крайнє обуренє. Він закликав графа Ф... перед себе. Висловивши йому насамперед коротку похвалу за його власний благородний поступок, при чім графове лице обілляв густий румянець, він закінчив, що хоче дати наказ, аби розстріляно негідників, які сплямали царське імя; він велїв йому сказати, котрі то такі? Граф Ф... відповів якомсь плута-

ючись, що не може подати їх імен, бо при слабім сьвітлі реверберів на замковім подвірю йому годі було пізнати їх з лиця. Генерал, який чув уже, що замок стояв тоді в огні, здивував ся не мало; завважив, що знайомих людей можна в ночі пізнати по голосі, і коли сей з заклопотаним лицем здвигнув раменами, велів йому як найпильнійше і найострійше розслідити сю справу. В тій хвилі доніс хтось, пропхавши ся наперед із заднього ряду, що один із злочинців поранених графом Ф... упав був у корідорі, звідки його комендантові люди затягли до комірки, де він лежить і доси. Генерал велів сторожі привести його, зняти з нього короткий протокол, і цілу шайку, яку сей вийменував, числом пять хлопа, зараз розстріляти. Коли сього доконано, генерал лишаючи невеличку залогу видав наказ загального вимаршу всеї решти війська; офіцери духом розбігли ся по всіх корпусах; серед сутолоки та біганини граф приступив до коменданта і пожалкував, що серед таких обставин мусить позаочно переслати пані маркізі свій низенький поклін, і несповна за годину в цілій фортеці Росиян не стало.

Сім'я думала, що чейже в будучому знайде ся нагода передати графови якийсь

доказ вдячності; та якпй же її був страх, коли довідала ся, що він того самого дня, як рушив із фортеці, знайшов смерть у битві з ворожим військом. Курієр, що приніс сю вість до М..., бачив на власні очі, як його, смертельно раненого в груди, несли до П..., де він — була певна звістка — сконав у тій самій хвилі, коли носильники мали зняти його зі своїх рамен. Комендант, що сам побіг був на пошту і розвідував про ближші обставини сеї події, почув іще, що на полі битви в хвилі, коли його трафила куля, граф крикнув: „Джулієто! ся куля мстить ся за тебе!“ і зараз потім замкнув уста на віки. Маркіза була в розпуці, що пропустила нагоду впасти йому до ніг. Вона робила собі тяжкі докори, що коли він — може зі скромности, як їй здавалось — отягав ся явити ся в замку, вона сама не вийшла до нього; жалувала нещасну свою іменницю, про яку він думав іще в хвилі смерті; силкувала ся даремно вивідати місце її побуту, щоб повідомити її про сей нещасний і зворушний випадок, і минуло кілька місяців, заким і сама здужала забути про нього.

Сім'я мусіла тепер забрати ся з комендантського дому, в яким помістив ся російський начальник. Мірковано зразу,

чи не перенести ся до комендантових дібр, до чого маркіза мала велику охоту; та що полковник не любив сільського життя, то сім'я наняла дім у місті і урядила ся в ньому на постійне помешканє. І все звернуло до давнього порядку. Маркіза знов узяла ся до давно перерваного навчання своїх дітей, а в вільних хвилях заглядала до своєї малярської робітні та до книжок, коли нараз, звичайно здорова як богиня, почула кілька разів напади якоїсь слабости, що цілими тижнями робила її нездільною до товариського життя. Її нудило, світ крутив ся, робило ся млісно і вона не знала, що думати про сей дивний стан. Одного ранку, коли сім'я сиділа за чаєм а батько на хвилю ввійшов із кімнати, мовила маркіза, прокидаючись із довгої нетями, до своєї матери:

— Колиб якась жінка сказала мені, що має таке почутє, як я тепер доторкуючись отсеї чарки, то я-б у своїй душі подумала, що вона при надії.

Пані Г... сказала, що не розуміє її. Маркіза вияснила ще раз, що власне в отсій хвилі мала таке почутє, як тоді, коли ходила вагітна своєю другою дочкою. Пані Г... мовила, що вона певно вродить генія фантазії, і засьміяла ся. „А бодай Морфей“, — додала маркіза, — „або якийсь

сон із його товариства був би його батьком“ — і також обернула се в жарт. Та ось увійшов полковник, розмова перервалася, а що маркізі за кілька днів полекшало, то вся та справа пішла в забуття.

Швидко потім, як раз в пору, коли й надлісничий Г..., син коменданта, гостив у домі, вся сім'я зазнала дивовижного страху почувши, як льокай увійшов до покою і заповів прибуте графа Ф...

— Граф Ф..! — скрикнули батько й дочка нараз; усі оніміли з зачудування. Льокай запевнив, що бачив і чув як слід і що граф уже стоїть і жде в передпокою. Комендант зараз схопив ся сам відчиняти йому і він увійшов, гарний як молодий бог, хоч троха блідий на лиці. Коли минула сцена невимовного зачудування і граф на закиди родичів, що аджеж він небіжчик, запевнив їх, що жне, звернув ся сей з дуже зворушеним лицем до дочки, і його перше питане було, яке її здоровле? Маркіза запевнила, що дуже добре і хотіла лише знати, як він вернув до життя? Та він, не попускаючи свого предмету, відповів: що вона не сказала йому правди, на її лиці видно сліди дивної втоми; хиба все омиляє його, або вона таки нездорова й терпить щось. Маркіза, добре настроєна сердечністю, з якою він промовляв, від-

повіла: ну, так, сю втому, коли хочете, можна вважати слідом хорovitости, що долягала їй перед кількома неділями; та вона не лякаєть ся, щоб се мало якісь дальші наслідки. А на се він спалахнувши радістю відповів: „І я не лякаюсь!“ і додав, чи хоче вона вийти за нього за муж? Маркіза не знала, що ї думати про таке поводженє. Вона вся облита румянцем зирнула на свою матір, а ся заклопотана на сина й батька; тим часом граф, ставши перед маркізою і взявши її за руку, немов би хотїв поцілувати її, повторив: чи вона зрозуміла його? Комендант мовив: чи він не ласкав сїсти? і чемно, хоч і з троха поважним виразом подав йому крісло. Полковниця мовила:

— На правду, ми готові подумати, що ви дух, поки нам не вясните, як ви воскресли з могили, в яку вас зложено в П... ?

Граф сїв, пустивши руку дами, і відповів, що під тиском обставин мусить говорити коротко; смертельно раненого в груди його занесли до П... і там він кілька місяців боров ся зі смертю; весь той час пані маркіза була його одинокою думкою; він не може ї висловити тої роскоші і того болю, що зливали ся в тім образі; нарешті видужавши він знов вернув до

армії і там він почув страшенний несупокій; кілька разів він хапав за перо, щоб у листі до пана полковника і до пані маркізи дати пільгу своєму серцю; нараз його вислано з депешами до Неаполю; і він не знає, чи відтам не вишлють його далі до Константинополя, а може навіть доведеться йому їхати до Петербурга; а тим часом йому нема змоги жити довше не залагодивши одного неминучого домаганя своєї душі; і він не міг опертися напорови, щоб при своїм переїзді через М... не зробити деяких кроків для сеї ціли; одним словом, він бажає, щоб його ущасливлено рукою пані маркізи і просить з найбільшою пошаною, сердечно та усильно ласкавої відповіді в сьому ділі.

Комендант відповів по довгій павзі: що се предложене, коли воно висловлене серіозно, в чому він не сумніває ся, для нього дуже підхлібне. Але при смерті свого мужа маркіза О., його дочка, зарекла ся не виходити в друге замуж. Та що недавно на неї впало супроти нього таке велике зобов'язанє, то не булоб неможливим, що її постанова через се підлягла би зміні на користь його бажання; та поки що він просить її іменем у нього дозволу якийсь час подумати про се в тиші.

Граф запевнив, що ся ласкава заява вправді :заспокоює всі його надії; що серед инь-ших обставин вона й зробила б його вповні щасливим; що він відчуває цілу непри-личність того, що не вдоволяється нею; та про те непереможні обставини, про які йому неможливо висловити ся доклад-нійше, роблять йому пожаданою яснійшу відповідь; що коні, які мають везти його до Неаполю, вже запряжені; і він благає з усього серця, коли що будь в отьому домі промовляє на його користь — тут він глянув на маркізу — не дати від'їз-дити йому без ласкавої заяви. Полковник, троха зачудований таким поведженем, від-повів, що вдячність, яку почуває для нього маркіза, певно управнює його до великих надій, але не аж до таких великих; де ходить о щастє цілого її життя, вона не зважить ся поступити без відповідної роз-судливости. Булоб доконче потрібно, щоб його дочка, заким виявить свою волю, мала щастє познайомити ся з ним ближше. Він запрошує його по скінченю своєї служ-бової подорожі повернути до М... і якийсь час побути гостем в їх домі. Як тоді пані маркіза матиме надію бути з ним щасли-вою, то й його в таким разі, але не швидше, радує її прихильна відповідь. Граф зая-вив, паленючи на лиці, що в часі цілої

подорожі він віщував своїм нетерпливим бажанням таку долю; що одначе се справляв йому страшенну турботу; що супроти непочесної ролі, яку він мусить грати тепер, близша знайомість може вийти лише на його користь; що за свою добру славу, коли вже й сю найсумнівнійшу з усіх прикмет брати під розвагу, він, здасться, може ручити; що одинокий негідний поступок, якого він допустив ся в своїм життю, невідомий світови і він уже готується направити його; одним словом, що він чоловік чесний і просить прийняти запевнене, що се запевнене правдиве.

Комендант відповів, усміхаючися з легка, хоч і без іронії, що він підписує всі ті вислови. Йому ще не доводило ся пізнати молодого чоловіка, що в так короткім часі виявив би так багато прегарних прикмет характеру. Він майже певний, що короткий час намислу усунув би нерішучість, яка ще проявляєть ся тепер; та заким не обговорить сеї справи з ріднею як своєю так і графовою, не може дати ніякої заяви по над ту, що дав. На се заявив граф, що він не має родичів і свобідний. Його вуйко — генерал К..., а за його дозвіл він ручить. Додав, що він пан значного маєтку і буде міг зважити ся зробити Італію своєю батьківщиною.

Комендант уклонив ся йому чемно, виявив іще раз свою волю і просив його не говорити про се діло більше аж до закінчення подорожі. Граф по короткій Шовчанці, в якій виявляв признаки найбільшого затурбованя, мовив обертаючись до матери, що робив усе можливе, щоб ухилити ся від сеї службової подорожі; що заходи, на які він задля сього зважив ся у головного коменданта та у генерала К..., свого вуйка, були найбільше рішучі, які лише можна було зробити; що одначе дехто надїяв ся тим способом вивести його з мелянхолїї, яка йому ще лишила ся по його слабости; і що тепер ся подорож робить його зовсім нещасливим. — Сім'я не знала, що мала сказати на таку заяву. Граф, потираючи чоло, говорив далї, що як би була деяка надїя дійти через се ближше до мети його бажань, то він відложив би свій від'їзд на день або й ще трохи далї, щоб попробувати.... При тїм поглядав за чергою на коменданта, на маркізу і на матїрь. Комендант глядїв з квасною мїною перед себе в низ і не відповїв йому нічого. Полковниця мовила:

— Йдїть, ідїть, пане графе, їдьте до Неаполя, а як вернете, то надїлїть нас

на якийсь час щастем своєї присутності, і все инше якось то буде.

Граф сидів хвилю і, бачилось, шукав, що йому робити. Потім устаючи і відсуваючи крісло мовив, що скоро й сам мусить признати передчасними ті надії, з якими вступив до сього дому і коли сім'я — чого він не може взяти їй за зле — обстав при близшім познайомленю, то він відішле свої депеші до головної квартири до З..., щоб їх переслали ким иншим, а сам прийме ласкаві запросни і лишиться на кілька тижнів гостем у сьому домі. Потім, держачи крісло в руці і стоячи біля стїни, він іще ждав хвилину і глядїв на коменданта. Комендант відповів, що йому було би дуже жаль, як би пристрасть до його дочки, яка, здається, опанувала його, стягла на нього дуже поважні неприємности; та про те йому се знати, що може чинити, а чого ні; нехай відсилає депеші і займе призначені для нього покої. При тих словах видно було, як граф поблїд, з пошаною поцілував матір у руку, вклонився всім иншим і віддалився.

Коли вийшов із покою, не знала сім'я, що й думати про сю появу. Мати казала, що чейже се неможливо, щоб він депеші, з якими їде до Неаполя, схотїв відсилати

назад до З... тому лише, що йому не вдало
ся в переїзді через М... по п'ятихвилевій
розмові одержати слово від зовсім незна-
йомої йому дами. Надлісничий сказав,
що такий легкодушний поступок був би
покараний не чим меншим, як замкненем
у кріпости! — А до того ще й здегра-
дованем, — додав комендант. Та сього
нема що боятися, мовив далі. Се лише
такий страшак при штурмі; він іще наду-
маєся, заким відішле депеші назад. Мати
зрозумівши сю небезпеку, висловила дуже
живо своє побоюванє, що він таки відішле
їх. Його завзята, в одну точку наперта
воля по її думці видаєть ся здібною власне
до такого вчинка. Вона як найусильнійше
просила надлісничого, щоб зараз пішов
за ним і здержав його від такого діла,
що грозило нещастєм. Надлісничий від-
повів, що такий крок мав би як раз про-
тивний наслідок і скріпив би в ньому
надію перемогти при помочи сього воєн-
ного підступу. Маркіза висловила сю саму
думку, хоча запевняла, що без сього
депеші неминуче будуть відіслані, бо
граф радше накличе на себе нещастє, ніж
захоче показати ся слабим. Усі згодили
ся на те, що його поводженє було дуже
незвичайне і що він, здаєть ся, привик

штурмом здобувати дамські серця так само як кріпости.

В тій хвилі побачив комендант графів запряжений повіз перед своїми дверима. Він кликнув усю сім'ю до вікна і запитав покликаного слугу з зачудуванням, чи граф іще в їх домі? Слуга відповів, що він унизу в челядній в товаристві адютанта пише листи і печатає пакети. Комендант, укривши свою тривогу, побіг униз разом з надлїсничим і запитав графа, бачучи, що він порасть ся на невідповіднім для сього столї, чи не захоче перейти до своїх покоїв? чи може прикаже ще чого будь? Граф відповів, не перестаючи сквапно писати, що дякує красенько і що його діло вже скінчене; печатаючи лист запитав іще, котра година; і вручивши адютантові весь портфель побажав йому щасливої дороги. Комендант очам своїм не вірячи мовив, коли адютант виходив із дому:

— Пане графе, коли у вас нема дуже важних причин —

— Невідхильні! — перервав його річ граф, супроводив адютанта до повоза і відчинив йому дверці.

— В таким разї — мовив далї комендант — я би бодай депеші —

— Неможливо, — відповів граф, підсаджуючи адютанта на сидженє. — Де-пеші в Неаполї без мене не варті нічого. Я й про се подумав. Гони!

— А листи вашого пана вуйка? — клькнув адютант вихиляючи ся з дверець.

— Знайдуть мене, — відповів граф, — у М...

— Гони! — мовив адютант і повіз рушив.

Тодї запитав граф Ф... обертаючи ся до коменданта, чи був би ласкав звелїти, щоб йому показано його покій? Збентежений полковник відповів, що сам буде мати честь; гукнув на своїх і на графових слуг, щоб позабирали його пакунки і запровадив його до покоїв призначених для гостей, де сухо вклонивсь йому і вийшов. Граф передяг ся, вийшов із дому, щоб замельдувати ся у місцевого губернатора, і не показуючи ся в домі всю решту дня, вернув туди аж незадовго перед вечерею.

Тимчасом сїм'я була в незвичайній турботї. Надлісничий оповїдав, які рішучі були графові відповіді на деякі вговорювання коменданта; твердив, що його поступуванє виглядає як зовсїм обдуманний крок, і ломив собі голову, яка може бути причина такого на курїерських прискореного

сватаня? Комендант мовив, що він не розуміє тут нічого і візав сім'ю, щоб у його присутності про се не було більше мови. Мати що хвиля визирала в вікно, чи він не прийде, не пожалує свого легкодушного вчинка і не направить його. Нарешті коли стемніло, вона сіла обік маркізи, що дуже пильно працювала при столику і бачилось ухиляла ся від розмови. Вона запитала її півголосом, поки батько ходив там і назад по покою, чи вона розуміє, що буде з того всього? Маркіза відповіла, несміло зиркаючи на коменданта:

— Колиб тато був зробив так, щоб він був поїхав до Неаполя, то все булоб добре.

— До Неаполя! — скрикнув комендант зачувши се. — А щож, було зараз посилати по сьвященника? Чи мав я його закувати, арештувати і під сторожею вислати до Неаполя?

— Ні, — відповіла маркіза, — але горячі та усильні персвазії роблять своє.

І знов троха сердито внурила ся в свою роботу. Нарешті під ніч надійшов граф. Усі ждали лише по перших привитанях, коли мова зійде на сю справу, щоб сполученими силами наперти на нього, аби, коли ще можна, цофнув назад крок,

на якій відважив ся. Та даремно ждали на сю хвилю протягом усеї вечері. Старанно обминаючи все, що могло натякнути на сю справу, граф розмовляв з комендантом про війну а з надлісничим про полюванє. Коли згадав про битву під П..., в якій був ранений, звела його мати на історію його хвороби і випитувала, як йому вело ся в тій малій містині і чи мав там відповідну вигоду? Тоді він розповів деякі дрібниці, цікаві задля його пристрасти до маркізи: як вона раз-у-раз сиділа коло його ліжка; як у нього в часі горячки її образ усе мішав ся з образом лебедя, якого він хлопцем бачив у вуйковім маєтку; що особливо одна згадка зворушила його глибоко, як він раз того лебедя обкидав болотом, а сей лише тихенько пірнув у воду і виринув із неї знов чистий; як вона все плавала на огняних хвилях, а він кликав: Тінка, бо так називав ся той лебідь, але ніяк не міг привабити його до себе, бо його вся радість була плавати та пишно вигинати шию; запевнив нараз почервонівши як кров, що любить її без пам'яті, втупив очі в свою тарілку і замовк.

Нарешті прийшло ся вставати від стола; а що граф по короткій розмові з матір'ю зараз розкланяв ся з товариством

і пішов до свого покою, то члени його лишили ся знов і не знали що думати. Комендант стояв на тім, що треба лишити діло природному розвоєви. Граф певно числив при своїому вчєнку на своїх свояків. Инакше се стяглоб на нього нечєсть і деградацію. Панї Г... запитала дочку, що вона думає про нього? і чи не згодилась би на яку будь заяву, що запобігла би нещастю? Маркіза відповіла:

— Найлюбійша мамо! Се неможливе. Жаль менї, що мою вдячність виставляють на таку тяжку пробу. Але я рішила ся не виходити вдруге замуж і не хочу наражувати свого щастя, тай ще так нерозважно, на друге різіко.

Надлісничий завважив, що коли се її незломна постанова, то й така заява моглаб бути хосенною, а вонож майже неминуче дати йому яку будь. Полковниця докинула, що коли сей молодий чоловік, що відзначає ся так многими надзвичайними прикметами, виявив свою готовість осїсти в Італїї, то по її думці його предложенє заслугує на певне узглядненє, а рішенє маркізи вимагає ще розміркованя. Надлісничий усївши біля неї запитав, як він особисто подобавсь їй? Маркіза відповіла з деяким заклопотанєм: „Подобавсь і не подобавсь менї“ — і по-

кликкала ся на почутя иньших. Полковниця мовила:

— Коли він верне з Неаполя, а розвіди, які-б ми тимчасом могли зібрати про нього, не суперечили-б загальному вражіню, яке він зробив на тебе, — то що відповіла-б ти, як би він тоді повторив своє предложенє?

— В такім разї, — відповіла маркіза, — коли його бажаня справді видають ся дуже горячими, я-б ті бажаня — вона запнула ся і її очи засьяли блиском при тих словах, — я-б сповнила їх задля зобовязаня, яке я винна йому.

Мати, що завсїгди бажала другого замужя своєї дочки, ледво здужала утаїти свою радість при тій заяві, і міркувала, щоб можна би зробити з сього. Надлісничий мовив, знов неспокійно встаючи з крісла, що коли маркіза допускає якусь можливість урадувати його колись своєю рукою, треба зараз тепер зробити щось, щоб запобігти наслідкам його шаленого вчинка. Мати також притакнула і додала, що остаточно ї різіко тут було-б не надто велике, бо при так многих прегарних прикметах, які він виявив тої ночі, коли Росіяни штурмували фортецю, ледви чи слід побоювати ся, щоб і в иньшому його повожденє не відповідало їм. Маркіза гляділа

з виразом найживішої тривоги в няз перед себе.

— Аджеж можна-б йому, — мовила далі мати беручи її за руки, — передати приміром заяву, що ти аж до його повороту з Неаполя не захочеш ні за кого иньшого вийти замож.

Маркіза мовила: — Таку заяву, наймиліша мамо, можу дати йому; та тільки бою ся, що вона не заспокоїть його, а нас заплутає.

— Се вже здай на мене! — відповіла мати з найживішою радістю, і оглянула ся на коменданта. — Льоренцо, — запитала, — а ти як думаєш? — і заходила устат з крісла. Комендант, що чув усе, стояв при вікні, глядів на вулицю і не сказав нічого. Надлісничий запевнив, що бере на себе скараскатись графа з дому сею нешкідливою заявою.

— Ну, то робіть! робіть! робіть! — скрикнув батько обертаючись. — Мушу в-друге піддати ся сьому Москалеви.

Тоді мати схопила ся з сидження, поцілувала його й дочку, і коли батько всьміхнув ся на її запопадливість, запитала, як би передати зараз у сій хвилі графови сю заяву? За радою надлісничого постановлено просити його, коли ще не роздягнений, щоб був ласкав на хвилю потру-

двти ся до сїм'ї. Граф велїв відповісти, що буде мати честь зараз явити ся, і ледво льокай вернув із сею заявою, аж і він сам, кроками окриленими радістю, вїйшов до покою і з найживїйшим зворушенєм кинув ся маркізі до ніг. Комендант хотїв сказати щось, але він устаючи промовив, що знає досить! поцілував його і матїрь у руку, обняв брата і просив лише ласкаво допомогти йому в вистараню повоза для подорожі. Маркіза, хоч зворушена сею сценою, сказала так:

— Боюсь, пане графе, щоб ваша палка надїя не за далеко — —

— Нічого, нічого! — відповів граф. — Коли вивіди, які зберете про мене, будуть суперечити тому почутю, що покли- кало мене тепер назад до сього покою, то се все так значить, як би не було нічого.

Тодї комендант обняв його як найсер- дечнїйше, надлїсничий зараз; предложив йому свою власну кариту, один стрілець полетїв на пошту, щоб за премїю замо- вити курїєрські конї, і була радість при тїм від'їзді, як іще ніколи при повитаню. Граф сказав, що надїє ся дігнати свої депеші в Б..., а з відти рушить до Неа- поля навправці, ближшою дорогою, ніж через М...; у Неаполї він зробить усе можливе, щоб спекатись дальшої службо-

вої подорожі до Константинополя; а що в крайнім разі він наважив ся мельдувати ся хорим, то запевнив, що коли не спинять його непереможні порешкоди, то він за яких чотири до шість тижнів нехибно буде в М... Тут стрілець повідомив, що повіз запряжений і все готове до від'їзду. Граф узяв капелюх, станув перед маркізою і взяв її за руку.

— Тепер, Джулієто, — мовив він, — я по троха заспокоєний, — і вложив свою руку в її, — хоча моє найгорячіше бажане було ще перед від'їздом узяти шлюб з вами.

— Шлюб! — скрикнули всі члени сім'ї.

— Шлюб, — повторив граф, поцілував маркізу в руку, і коли ся запитала, чи він не божевільний, відповів: — Прийде такий день, що ви зрозумієте мене!

Сім'я хотіла розсердитись на нього, але він зараз як найщирійше попрощав ся з усіми, просив їх не думати далі про сі слова і від'їхав.

Минуло кілька тижнів, у яких сім'я з дуже неоднаковими почуваннями дожидала кінця сеї дивної пригоди. Комендант одержав від генерала К..., вуйка графового, чемне письмо; сам граф писав із Неаполя; розвіди засягнені про нього

промовляли досить на його користь; одним словом, уважано заручини вже так як би певними, коли хоробливі напади у маркізи повторили ся з більшою силою як уперед. Вона завважила незрозумілу зміну в своїй фігурі. З повною щирістю вона відкрила все своїй матери і сказала, що не знає, як їй думати про свій стан. Мати, яку ті дивні припадки наповнили турботою за здоровле дочки, зажадала, щоб ся порадилась у лікаря. Маркіза, надіючись перемогти своєю природою, опирала ся; ще кілька день не сповняючи материної поради вона провела серед найдокучливішого терпіня, поки ті все поновлювані і такі дивовижні почуття не довели її до великої тривоги. Вона веліла покликати лікаря, що тїшив ся довірем її батька, просила його — матери власне не було дома — сісти на софі і виявила йому по короткім вступі, жартуючи, яким їй уявляєсь її стан. Лікарь скинув на неї допитливим оком; доконавши докладного огляду мовчав іще хвилину, а потім з дуже поважним виразом відповів, що пані маркіза зовсім вірно означила свій стан. Коли на питанє дами, як він розуміє се, він висловив ся зовсім виразно і з нетаєною усьмішкою додав, що вона зовсім здорова і не потребує лікаря, шарпнула маркіза

за дзвінок і дуже остро зирнувши на нього з боку, просила його віддалити ся. Півголосом, немов би він не варт був того, щоб говорити до нього, вона заявила муркочучи під носом, що у неї нема охоти заходити з ним у жарти про таку річ. Доктор відповів ображений, що мусить бажати, щоб вона все була так мало склонна до жартів як тепер, узяв палицю й капелюх і почав зараз кланятись. Маркіза запевнила, що про сю зневагу повідомить свого батька. Лікарь відповів, що своє ореченє може заприсягти перед судом, поклонив ся і хотїв іти геть із покою. Маркіза запитала, поки він підіймав ще рукавичку, що випустив був із руки: — Але відкиж можливість, пане докторе?

Доктор відповів, що се не його річ вияснювати їй остатні причини явищ, поклонив ся ще раз і пішов.

Маркіза стояла мов поражена громом. Вона схаменулась і хотїла бігти до батька; але дивна серйозність чоловіка, що ніби то зневажив її, знесилювала все її тіло. В найбільшій збентеженю вона кинулась на софу. Сама собі не довіряючи вона пробігала всі моменти минулого року і вважала себе шаленою думаючи про остатній. Нарешті надійшла її мати,

і на турботне питанє, чого вона така неспо-
кійна, оповіла їй дочка, що власне вия-
вив їй лікар. Пані Г... назвала його безсо-
ромним і нікчемником і піддержала доч-
чину постанову, виявити сю зневагу бать-
кови. Маркіза запевнила, що він говорив
се зовсім серіозно і здасть ся, готов
і перед батьком повторити се шалене твер-
женє. Пані Г..., не мало сполошена, запи-
тала, чи вірить же вона в можливість
такого стану?

— Швидше — відповіла маркіза —
моглиб заплоднитись могили і в лоні трупів
моглиб розвивати ся новородки!

— Ну, моя люба чудачко, — мовила
полковниця, міцно притискаючи її до себе,
— в такім разі чим же тобі турбувати
ся? Коли твоя сьвідомість чує себе чистою,
то як може журити тебе осуд хоч би й
цілого лікарського конзіліюм? І чи його
осуд подіктований помилкою, чи злобою,
хибж для тебе се не все одно? А все таки
годить ся, щоб ми відкрили се батькови.

— О Боже! — мовила маркіза
з конвульсійним рухом, — як же мені
вспокоїти ся? Чиж против мене не стоїть
моє власне внутрішнє, мені аж надто
добре знайоме почутє? Чиж я сама,
колиб знала про таке почутє у иньшої,
не судила би, що се справді так?

— А леж се страшенне! — зойкнула полковниця.

— Злоба! Помилка, — міркувала далі маркіза. — Які причини може мати сей чоловік, що нам доси видавав ся шановним, завдавати мені таку злосливу і підлу зневагу? мені, що ніколи не оскорбила його? що приняла його з довірем і з прочутем будущеї вдячності? до котрої він, як сьвідчили його перші слова, прибув з чистим і неложним наміром — допомогти, а не розятрювати болі лютійші від тих, що я терпіла? І колиб я — мовила вона далі, тим часом як мати не зводила з неї очий — не знаходячи иньшого виходу, захотіла вірити в його помилку, то чи се можливе, щоб лікар, навіть середно дотепний, помилив ся в такім випадку?

Полковниця відповіла трохи ущипливо: — А все таки мусіло тут бути або одно, або друге.

— Так! — мовила маркіза, — моя найдорожша мамо, — і при тім з виразом ображеної гідности, спалахнувши всім лицем поцілувала її в руку, — так воно мусить бути! Хоча обставини такі надзвичайні, що мені вільно сумнівати ся в тому. Кленусь тобі, коли вже треба запевнення, що мов сумління чисте як у моїх

дїтвї; навіть твоє, моя ріднесенька, не може бути чистїйше. А про те прошу тебе, вели менї покликати повітуху, щоб я переконала ся, щб в тїм правди і вспокоїла ся будь що буде.

— Повїтуху! — скрикнула панї Г.... з обуренєм. — Чисте сумлїнє і повітуха! І слова застрягли їй у горлї.

— Повїтуху, найдорожша мамочко, — повторила маркіза опускаючи ся перед нею на колїна, — і то в сїй хвильнї, а то менї доведеть ся одурїти.

— О, дуже радо, — відповіла полковниця, — тїлько прошу відбувати злоги не в моїм домі. — І при сьому встала і хотїла вийти з покою. Та маркіза сунучись за нею з розпростертими руками, впала зовсїм на лице і обхопила її колїна.

— Коли бездоганне жите, — скрикнула вона, і бїль додав її проречистости, — жите ведене по вашому взїрцю дає менї право на вашу пошану, — коли в вашїй груді промовляє за мною бодай материнське почутє хоч дотї, доки моя вина не буде виказана ясно як сонце, — о, то не покидайте мене в отсих страшених хвилях!

— Але щож так занепокоює тебе? — запитала мати? — Чи нїчого бїльше,

як лиш ореченє лїкаря? нїчого бїльше,
як лише твоє внутрішне чутє?

— Нїчого бїльше, мамочко, — відпо-
віла маркіза і поклала руку на груди.

— Нїчого, Джулієто? — допитувала
мати. — Подумай. Провина, хоч і як
невимовно болїла би мене, все таки уйшлаб,
і я-б остаточно мусїла вибачити її; та
колиб ти, щоб оминути мїй материнськїй
докїр, могла видумувати казку про пере-
ворот у всесвїтньому порядку і обтяжати
себе богохульними клятьбами, щоб навя-
зати її мойому серцю — ах, надто склон-
ному вірити тобі, — тосе булоб огидно; я
нїколи не мала би вже серця до тебе.

— Щоб царство спасенїя колись так
відкрило ся менї, як моя душа відкрита
перед вами! — скрикнула маркіза. —
Я не затаїла перед вами нїчого, моя мамо.

Сї слова, вимовленї з натиском, зво-
рушили матїрь до глибини душі.

— О Боже! — скрикнула вона, —
моя любесенька дитино! Як менї жаль
тебе!

І підняла і поцілувала і притиснула її
до своїх груднїй.

— І чого на свїточку божїм ти боїш
ся? Ходи, ти дуже хора.

Хотїла завести її до ліжка. Але мар-
кіза, в якої часто пускали ся сльози, запев-

няла, що вона дуже здорова і що їй не хібує нічого окрім того дивовижного і незрозумілого стану.

— Стану? — скрикнула мати знов.
— Що за стану? Коли твоя пам'ять про минуле така певна, то що за божевільний переляк проймає тебе? І чиж внутрішнє почутє, яке прецінь озиває ся лиш неясно, не може помилати ся?

— Ні, ні, — мовила маркіза, — воно не помиляє ся! І коли зволите покликати повитуху, то почувте, що та страшенна, для мене убійча річ — таки правдива.

— Ходи, моя любенька донечко, — мовила панї Г..., що почала справді лякати ся за її глузди. — Ходи, послухай мене і ляж у ліжко. І що властиво сказав тобі лікар? Як палає твоє личко! як ти трясеш ся всім тілом! Ну, як же то було, що сказав тобі лікар?

І при сьому вона потягла з собою маркізу, починаючи вже недовіряти цілій тій сцені. Маркіза мовила:

— Люба! Сердешна! — і всьміхала ся зацланими очима. — Я зовсім при пам'яті. Лікар сказав мені, що я при надії. Ведіть покликати повитуху, і коли вона скаже, що се неправда, я заспокою ся знов.

— Добре, добре, — відповіла полковниця, скриваючи свою тривогу. — Зараз пішлю по неї; вона зараз буде тут, коли конче хочеш, щоб висміяла тебе, і скаже тобі, що ти сновіда і несповна розуму.

І при сьому потягла за дзвінок і післала негайно когось із служби, щоб покликав акушерку.

Маркіза лежала неспокійно хвилюючи грудьми в обіймах своєї матери, коли прийшла та бабуся, і полковниця виявила їй, на якій дивоглядний привид хора її дочка. Пані маркіза кляне ся, що поводила ся чесно, а про те, отуманена якимось незрозумілим почутем, уважає конче потрібним, щоб тямуча жінка переконалася про її стан. Повитуха переконуючи ся про нього говорила про молоду кров і про хитрощі сьвіта; а коли скінчила своє діло, додала, що такі випадки вже їй трапляли ся; молоді вдови, що приходять у таке положенє, всі впевняють, що жили на безлюдних островах; поки що вона заспокоює паню маркізу і надїєсь, що веселий корсар, який нічю прибив до берега, чей таки віднайде ся.

При тих словах маркіза зомліла. Полковниця, не можучи перемогти свого материнського почутя, кинулась при помочи акушерки відтирати її. Але коли вона прокинула ся, перемогло обуренє.

— Джулієто! — скрикнула мати з невимовним болем. — Зараз відкрій мені все і назви батька!

І ще, бачилось, готова була до поєднання. Та коли маркіза сказала, що вдуріє, то мати встаючи з софи, мовила:

— Іди, йди! Ти нікчемниця! Будь проклята година, коли я вродила тебе!

І вийшла з покою.

Маркіза, якій знов потемніло в очах, притягла повітуху до себе і поклала, сильно тремтячи, її голову собі на груди. Зломаним голосом запитала її, якими дорогами ходить природа? і чи можливе несвідоме зачатє? Повітуха всміхнулася, розв'язала на ній хусточку і сказала, що у пані маркізи мабуть не заходить такий випадок. Ні, ні, відповіла маркіза, вона зачала свідомо, але рада би так загалом знати, чи така поява трапляється в царстві природи? Повітуха відповіла, що крім пресвятої Діви се ще не трапилось ані одній жінці на землі. Маркіза трясла ся чим раз дужше. Їй здавало ся, що вона в тій хвилі зляже, і просила акушерку, притискаючи її до себе з судорожним переляком, щоб не покидала її. Повітуха заспокоїла її. Запевнила, що до злогів іще досить далеко, подала їй способи, як у таких випадках

можна берегти ся людського поговору, і додала, що все ще буде добре. Та що ті потішаня для нещасливої дами були зовсім немов шпиганя ножем у груди, то вона перемогла себе, сказала, що їй ліпше, і просила свою порадицю, щоб віддала ся.

Ледво акушерка вийшла з покою, коли їй доручено лист від матери, яка висловила ся так, що „пані... бажає при таких обставинах, щоб вона забрала ся з його дому; посилає їй при тім папери, що належать до її маєтку, і надієть ся, що Бог ошадить йому горя бачити її ще раз.“ Лист був мокрий від сліз, а в куточку було замазане слово: диктований. Маркізі біль бризнув із очей. Гірко плачучи над помилкою своїх родичів і над неправедливістю, якої допускають ся ті чесні люди, вона пішла до покоїв своєї матери. Сказано, що вона у батька; вона хитаючись пішла до батькових покоїв. Заставши двері замкнені, вона впала коло дверей, ридючи й голосно кличучи всіх сьвятих на сьвідків своєї невинности. Пролежала так уже кілька минут, коли з покою вийшов надлісничий і з запаленим лицем мовив до неї, що чейже чула, що комендант не хоче бачити її. Маркіза сильно хлипаючи скликнула: „Мій любень-

кий брате!“ Втиснула ся до покою і кликнула: „Наймиліший таточку!“ і простягла до нього руки. На її вид комендант обернувся до неї плечима і побіг до своєї спальні. Коли вона бігла за ним, крикнув їй: „Геть!“ і хотів затріснути двері; та коли вона рідуючи та благаючи не давала замкнути їх, він нараз попустив, і коли маркіза ввійшла до нього, побіг до затильної стіни. Вона кинулась йому, оберненому до неї плечима, власне до ніг і дрожачи обхопила його коліна, коли пістолет, який він ухопив, саме в хвилі, коли він зривав його зо стіни, випалив і вистріл з лускотом бухнув до стелі.

— Пане мого життя! — скрикнула маркіза, поблідла як труп, устала на ноги і вийшла геть із його покоїв. Уходячи до своїх кімнат веліла зараз запрягати і смертельно знесилена сіла на кріслі та почала сквапливо одягати своїх дітей і веліла пакувати свої речі. Власне держала найменше на колінах і обвивала його хусткою, щоб негайно, скоро все буде готове до від'їзду, сідати до повоза, коли ввійшов надлісничий і на розказ коменданта зажадав від неї, щоб дітей лишила тут.

— Моїх дітей? — запитала вона і встала. — Скажи своєму нелюдяному

батькови, що може прийти й застрілити мене, але не зможе видерти мені моїх дітей.

І узброєна всіми гордощами невинності взяла дітей, а що брат не важився спиняти її, занесла їх до повоза і відїхала.

В тім гарнім висилку пізнавши себе саму, вона раптом, немов власною рукою піднесла себе з тої безодні, в яку зіпхнула її доля. Тривога, що шарпала її груди, улягла ся, скоро виїхала в чисте поле; вона часто цілувала дітей, сю свою любу добичку, і з великим задоволенєм думала про те, яку побіду віднесла над своїм братом силою свого безневинного сумління. Її розум, сильний на стілько, що не розбив ся в її дивнім положеню, тепер піддав ся зовсім великому, сьвятому та невнясному устрови сьвіта. Вона зрозуміла неможливість переконати свою сімю про свою невинність, зрозуміла, що мусить вибити собі се з голови, коли не хоче пропасти, і ледво минуло кілька днів по її приїзді до В..., а вже її біль до разу уступив місце геройській постанові — узброїтись гордістю против нападів сьвіта. Вона постановила замкнути ся зовсім у власне нутро, з виключною пильністю зайати ся вихованєм своїх обох дітей і плекати

з повною матірньою любовію дарунок, який Бог пошле їй у третьому. Вона заходилась, щоб по кількох тижнях, скоро перебуде злоги, зайняти ся поправою свого гарного, через її довгу неприсутність троха занедбаного двора; сиділа в альтані і гаптуючи малесенькі шапочки та панчішки на дрібні ноженята, обдумувала, як би то їй вигідно устроїти покої, який би найвідповіднійше заповнити книгами, а в яким поставити шталою. І ще не минув час, коли граф Ф... мав вернути з Неаполя, а вона вже зовсім освоїла ся з думкою про вічно самітне, монастирське житє. Придверник одержав наказ не впускати нікогисїнько до дому. Лиш одна думка була їй нестерпною, що молоде вство, яке вона почала в найбільшій невинности й чистоті і якого початок власнетим, що був таємний, видавав ся також більше божеським, ніж иньших людей, мало явити ся в людській суспільности обтяжене ганебним пятном. Їй прийшов у голову дивоглядний спосіб відкрити батька, спосіб, від якого, коли вперве надумала його, аж шите випало їй із рук зо страху. Цілими ночами, проводженими в неспокійній безсонниці, вона на всі боки обертала та обзирала ту думку, щоб привикнути до її вдачі, що ранила її найглибше почуванє. Вона все ще отягала

ся входити в які будь зносини з чоловіком, що так ошукав її, догадуючись дуже справедливо, що він безповоротно мусить належати до шумовин свого роду, міг походити лиш із найглибшого та найбруднішого багна людського. Та коли почуте власної самостійности у неї проривалося чим раз живійше і вона міркувала, що клейнот нічого не тратить на вартости, чи його оправа така чи сяка, то одного ранку, коли молоде житє в її лоні знов затріпотало ся, вона таки насмілилась і дала в м—ських газетах надрукувати те завізанє, яке ви читали на початку сього оповіданя.

Граф Ф..., якого невідхильні діла задержали в Неаполї, написав уже другий лист до маркізи з візванєм, щоб не вважаючи ні на які можливі посторонні обставини була вірна своїй, мовчки йому даній обіцявці. Скоро йому пощастило спекати ся дальшої службової подорожі до Константинополя і інші відносини дозволили, він зараз вирушив із Неаполя, і справді, лиш кілька день по визначенім уперед реченці прибув до М... Комендант прийняв його з заклопотанім лицем, сказав, що конечно діло змушує його вийти з дому і просив надлісничого, щоб тимчасом забавляв його. Надлісничий запро-

сив його до свого покою і по короткім привітаню запитав його, чи знає, що трапило ся в часї його неприсутности в домі коменданта. Граф поблїд на хвилю і відповів: ні. Тодї надлїсничий повідомив його про ганьбу, яку нанесла маркіза цілій сїм'ї, і розповів йому все, що вже знають наші читачі. Граф ударив себе долонею по чолї.

— Чому роблено менї стїлько перешкод! — скрикнув він, сам себе забуваючи. — Коли б ми були взяли шлюб, то не булоб нам сорому ані всього того лиха!

Надлїсничий витріщив ся на нього і запитав, чи він настїлько шалений, що ще бажає шлюб з сею негідницею? Граф відповів, що вона варта бїльше, як увесь сьвіт, яквїй так гордує нею; що він вповнї вірить її запевненю про її невпнність; і що ще сьгодні поспішить до В... і повторить їй своє предложенє. І він зараз ухопив капелюх, поклонив ся надлїсничому, який уважив його зовсїм позбавленим глуздів, і пішов.

Він сїв на коня і погнав до В... Коли злїз із нього край брами і хотїв вїйти на подвірє, сказав йому придверник, що панї маркіза не приймає ані живої душі. Граф запитав, чи сей наказ, виданий для чужих, доторкає також приятеля

дому; на се той відповів, що не знає про жаден внемок, і зараз потім додав якомсь двозначно: чи він може граф Ф...? Граф, окинувши його допитливим зором відповів: ні, і додав, обернений до свого слуги, але так, що й тамтой міг се чути, що при таких обставинах йому доведеть ся заночувати в гостинниці і писемно дати про себе знати пані маркізі. Та скоро лише скрив ся з очей придверника, скрутив за наріжник і пішов по під мур просторого саду, що розквінув ся за домом. Крізь фіртку, яку застав отворену, ввійшов до саду, пройшов по його стежках і власне хотів вийти по задній терасі до дому, коли в альтані положеній обік побачив маркізу в її любій і таємничій подобі при маленькім столику пильно заняту працею. Він наблизив ся до неї так, що вона не могла побачити його швидше, поки не станув у вході альтани, три малі кроки від її ніг.

— Граф Ф...! — мовила маркіза піднявши очі, і румянець несподіванки обіляв її лице.

Граф усміхнув ся, стояв іще хвилю не рушаючи ся в дверех; потім сів обік неї з такою скромною нахабністю, що вона не потребувала полошити ся, і заким вона ще зміркувала, що їй робити в тім незви-

чайнім положенню, лагідно обняв рукою її любий стан.

— Відки, пане графе? Чи се можливо? — запитала маркіза і несміло гляділа на землю перед себе.

Граф сказав: „Із М...“ і легесенько притулив її до себе, — крізь задню фіртку, яку власне я застав відчинену. Я надіяв ся одержати ваше пробаченє і вийшов.

— Чиж в М... не сказано вам —? — запитала вона і ще не ворухнула ся в його обіймах.

— Усе, люба моя, — відповів граф. — Але зовсім переконаний про вашу невинність —

— Як! — скрикнула маркіза, встала і випручала ся від нього, — і ви приходите не вважаючи на се?

— На перекір сьвітові, — мовив він задержуючи її, — на перекір вашій сїм'ї і навіть на перекір отсїй любій появі! — І при тім витиснув мягкий поцілуй на її груди.

— Геть! — скрикнула маркіза.

— Такий певний, Джулієто, — мовив він, — як колиб я був всевідучий, як колиб моя душа жила в твоїй груді.

— Пустїть мене! — скрикнула маркіза,

— Я прийшов — мовив він і не пускав її, — повторити своє пропозицію і з ваших рук, коли захочете вислухати мене, прийняти долю блажених.

— Пустіть мене! Зараз! — кричала маркіза. — Наказую вам! — і силою вирвала ся з його рук і втекла.

— Люба! Прекрасна! — шептав він устаючи знов і йдучи не нею.

— Чуєте? — крикнула маркіза, відвернула ся і тікала від нього.

— Лиш одно таємно вишептаноє слово! — мовив граф і швидко захопив її гладку руку, що тут же висмикнулася йому.

— Нічого не хочу чути! — відповіла маркіза, пхнула його сильно в груди, вибігла на терасу і щезла.

Він вибіг уже до половини рампи, щоби будь що будь добути ся у неї вислухання, коли двері перед ним затріскано і ретязі зо стуком з безтямним поквапом закалатали перед його кроками. Якусь хвилю, не знаючи що чинити при таких обставинах, він стояв і надумував ся, чи не влізти отвореним боковим вікном і чи не йти до своєї мети, доки не осягне її; та хоч і як важко з усяких оглядів було йому вертати, сим разом, здавалось, вимагала сього конечність, і лютій на себе, що випустив

Її з рук, він поплентав ся в нїз по рампі, щоб віднайти свої конї. Він почував, що проба — пояснити дїло на її грудях, розбила ся на завсїгди, і їхав ступом назад до М... міркуючи про лист, який тепер доведеть ся йому писати.

Вечером, коли в препоганім гуморі опинив ся при столї в однім публичнім льокалю, застав там надлїсничого, який зараз же запитав його, чи йому пощастило з осьвідчинами в В...? Граф відповів коротко: „Нї“ і вже готов був заткати йому рота якимось прикрим словом; але щоб не вхибити чемности, додав по хвилї, що надумав ся обернутись до неї листовно і швидко впораєть ся з сим. Надлїсничий сказав, що з жалем бачить, як пристрасть до маркізи позбавлює його розсудка. Тимчасом він мусить упевнити його, що вона вже намірила ся зробити инший вибір; подзвонив за найновїйшими газетами і подав йому номер, де було надруковане її завізване до батька її дитини. Граф пробіг очима писане і кров ударила йому до голови. В його душі мішали ся найріжнїйші чутя. Надлїсничий запитав, чи по його думцї знайде ся та людина, якої шукає маркіза?

— Без сумнїву! — відповів граф, усею душею приникаючи до паперу й жадіб-

но впиваючи ся його змістом. Потім зложив газету, на хвилю приступив до вікна і сказав:

— Тепер усе добре! Тепер знаю, що мені робити!

І обернувшись, запитав іще чемно надлісничого, чи швидко знов із ним побачить ся, поклонив ся йому і пішов зовсім поєднаний зі своєю долею.

Тимчасом у домі коменданта вийшли дуже прикрі сцени. Полковниця була до крайности огірчена брутальною жорстокістю мужа і слабкістю, з якою сама дала йому опанувати себе при тиранським відіпхненню доньки. Коли в комендатовій спальні гукнув вистріл і дочка вискочила відтам, полковниця зомліла, а коли швидко потім отямилася, комендант у хвилі її пробудження не сказав нічого, як лиш те, що жалув, що вона за дармо набрала ся сього страху, і кинув на стіл вистрілений пістолет. Потім, коли зайшла мова про відібране дітей, вона зважилася несміло заявити, що на се ми не маємо права; голосом слабим та зворушеннм наслідком недавнього зомління вона просила оминати бурливі сцени в домі; але комендант не відповів нічого більше, лиш обернувшись до надлісничого пінячись з лютости:

— Іди й приведи їх мені!

Коли надійшов другий лист графа Ф..., звелів комендант відіслати його до В... до маркізи, а вона, як довідали ся потім від післанця, положила його на бік і сказала: добре.

Полковниця, якій у цілій тій події було так багато неясного, а особливо склонність маркізи пошлюбити якогось нового і зовсім їй байдужного чоловіка, силкувала ся на дармо звести розмову на сю обставину. Комендант просив завсігди тоном дуже подібним до наказу, аби мовчала; одного разу при такій нагоді, здіймаючи портрет маркізи, що ще висів на стїні, запевнив, що рад би зовсім вимазати її зі своєї памяти, і додав, що в нього нема дочки.

Та ось появилася в газетах дивовижна маркізина відозва. Полковниця, порушена сим до живого, пішла з газетою, яку одержала від коменданта, до його покою, де застала його за роботою при столі, і запитала, що в Бога милого він думає про се? Комендант відповів не перестаючи писати:

— О, вона невинна!

— Як! — скрикнула панї Г... з безмежним зачудуванем, — невинна—?

— Се їй у сні трапило ся, — мовив комендант не відводячи голови.

— В сні! — мовила пані Г... — І така нечувана подія...

— Дуріпа! — буркнув комендант, поскладав папери на купу і пішов геть.

Слідуючого дня прочитала полковниця, коли всі сиділи за сніданєм, в одній газеті, що власне прийшла ще зовсім вохка з праси, ось яку відповідь:

„Коли пані маркіза О... зволить д. 3 го... о год. 11-тій зрана явити ся в домі пана Г..., свого батька, то той, кого вона шукає, кинець ся там їй до ніг“.

Полковниці не стало духу в грудях, заким іще дійшла до половини сього нечуваного повідомлення; вона очима перебігла до кінця і подала газету комендантові. Полковник прочитав оголошене тричі, немов би не вірив своїм очам.

— Ну, скажи мені, Бога ради, Льюренцо, — скрикнула полковниця, — що думаєш про се?

— О нікчемниця! — відповів комендант і встав із місця. — О прехитра лицемірка! В десятеро безсоромність суки і в десятеро хитрість лисиці до купи, то ще за мало на неї! І така постава! І такі очі! У херувима нема щирійших! — І він заривав і не міг успокоїти ся.

— Але коли се хитрість, — запитала полковниця, — то що ради Бога може вона мати на меті?

— Що має на меті? Своє нікчемне ошуканство — вона хоче його силою довести до путя, — відповів полковник. — Уже вони на память вивчили байку, яку нам тут д. 3-го о 11-тій з рана надумали втелювати, вона й він. „Моя люба донечко — маю я сказати, — я сього не знав — і хто міг подумати таке — вибачай мені, прийми моє благословенство і будь знов добра“. Але кулька в лоб тому, хто д. 3-го рано переступить мій поріг. А може ліпше буде звеліти слугам випротирити його з дому.

Пані Г... ще раз прочитавши газету сказала, що коли з двох незрозумілих річій має няти віру одній, то радше повірить в якусь нечувану гру припадку, ніж у таку підлоту своєї доси так доброї й чесної доньки. Та заким іще скінчила, скрикнув комендант:

— Зроби мені ласку і замовчи! — І додав виходячи з покою: — Мені остогидло слухати про се.

Кілька день по тім одержав комендант з огляду на се газетне оголошене лист від маркізи, в якому вона, знаючи, що їй відмовлять ласки явити ся в його домі, з пошаною і чутливо просила вислати ласкаво до неї до В... того, хто д. 3-го з рана прибуде до нього. Полковниця була власне при тім, як комендант одер-

жав сей лист, а спостерігши виразно по його лиці, що він був збитий з пантелику — бо коли се було ошуканство, то який мотив мав він тепер підсунути їй, скоро вона, бачилось, зовсім не має претенсї до його пробаченя? — осьмілена сим висловила плян, що вже давно носила в своїй груді битій сумнівами. І поки ще полковник з тупоумним видом глядів на папір, вона сказала, що їй прийшло щось на думку. Чи позволив би він їй на день-два вїхати до В..? Коли маркіза справді знав вже того, хто через газети відповідав їй як незнайомий, вона зуміє ввести її в таке положенє, що ся мусить зрадити своє серце, хоч-би була найхитрїйшою зрадницею. Комендант, роздираючи нараз сильним рухом доччин лист, відповів, що їй відомо, що він з нею не хоче мати ніякого діла і забороняє їй входити з нею в яке будь порозуміє. Він запечатав подерті шматочки, заадресував до маркізи і віддав післанцеві як відповідь. Полковниця, огірчена в душі сею завзятою впертістю, що нівечла всяку можливість вясненя, постановила виконати свій плян хоч би й против його волї. Взяла одного з комендантових стрільців, і зараз слідуючого ранку, коли її муж лежав іще в ліжку, поїхала з ним до В...

Коли прибула до віллї, сказав їй придверник, що до панї маркізи не допускає нікого. Панї Г... відповіла, що знає про се зарядженє, але про те нехай лише він іде і завідомить її про приїзд полковниці Г... На се той відповів, що се нї на що не здасть ся, бо панї маркіза не говорить нї з ким на сьвітї. Панї Г... відповіла, що з нею певно буде говорити, бо вона її мати, і нехай лише він не отягаєть ся і йде сповнити, що йому велять. Та ледво ще придверник ввійшов до дому для сеї, як думав, таки даремної проби, коли побачив, як маркіза вибігла з дому, поспішила до брами і впала на колїна перед повозом полковниці. Панї Г... за підмогою свого стрільця вийшла з повоза і не без деякого зворушення підняла маркізу. Маркіза, переможена чутями, похилила ся нвзько до її руки і рясно проливаючи сльози повела її з пошаною до покоїв свого дому.

— Моя найдорожша мамо, — мовила посадивши її на софі, а сама ще стояла, перед нею та обтираючи собі очи, — що се за щасливий випадок, якому завдячую вашу неоцінену появу?

Панї Г... сказала, ніжно обіймаючи дочку, що хотїла їй лише сказати, що прц-

ходить просити в неї пробачення за жорстокість, з якою її вишнено з батьківського дому.

— Пробачення! — перервала її річ маркіза і хотіла цілувати її руки. Але ся не допускаючи сих поцілунків мовила далі:

— Бо не лише надрукована в останніх газетах відповідь на звісне оголошенє насунула мені й батькови переконанє про твою невчинність; мушу ще надто виявити тобі, що він сам уже на наше велике і радісне зачудуванє вчора показав ся в нашім домі.

— Хто пока — ? — запитала маркіза і сіла обік матери. — Який він показав ся? — і ожданка напружила кожду її рисочку.

— Він, — відповіла пані Г..., — автор тої відповіди, він сам особисто, до кого була звернена твоя відозва.

— Ну отже, — мовила маркіза зі спокійно хвилюючими грудьми, — хтож се? і ще раз: хтож се?

— Се, — відповіла пані Г..., — я хотіла би, щоб ти відгадала се. Бо подумай собі: вчора, коли ми сидимо при чаю і як раз читаємо сю чудну газету, до покою впадає чоловік знайомий нам дуже докладно, з виразом розпуки, і кидає ся до ніг твому батькови, а зараз потім і мені.

Ми не знаючи, що думати про се, вживаємо його, щоб говорив. Тоді він мовить: що сумління не дає йому спокою, що він той огидник, який ошукав паню маркізу і мусить знати, як судимо про його злочин, а коли має впасти на нього пiмста, то він сам прийшов піддатись їй.

— Але хто? хто? хто? — мовила маркіза.

— Як сказано, — говорила далі пані Г..., — молодий, зрештою добре вихований чоловік, по яким ми ніколи б не надіяли ся такої підлоти. Та ти не лякайся, моя доню, коли довідаєш ся, що він з низького стану і зовсім позбавлений вимогів, яких би в усякім разі треба жадати від твого мужа.

— Все одно, моя наймиліша мамо, — мовила маркіза, — зовсім негідним він не може бути, коли вперед кинув ся вам до ніг, ніж мені. Але хто се? хто? скажіть мені лише, хто?

— Ну, отож, — відповіла мати, — се стрілець Леопардо, якого батько випи-сав із Тиролю, і якого я, як ти бачила, вже привезла з собою, щоби представити його тобі як жениха.

— Леопардо! стрілець! — скрикнула маркіза і з виразом розпуки притиснула руку до чола.

— Чого злякала ся? — запитала полковниця. — Маєш причини сумнівати ся?

— Як? де? коли? — запитала маркіза змішана.

— Се, — відповіла ся, — він хоче виявити лише тобі. Говорить, що сором і любов чинять йому неможливим пояснити се кому иньшому крім тебе. Та коли хочеш, то отворимо передпокій, де він з битем серця дожидає закінчення; і поки я віддаю ся, поспробуй видобути з нього його тайну.

— Боже, батьку мій! — скрикнула маркіза, — раз у південну спеку я була заснула, а коли прокинулася, бачила, як він віддаляв ся.

І при сьому своїми дрібними руками затулила своє лице обличчям краскою сорому.

При тих словах мати кинулася перед нею на коліна.

— О моя доню! — крикнула вона, — о ти сердешна! — і обняла її руками. І — я підлячка! — і укриває своє лице на її поділку.

Маркіза запитала стрівожена:

— Що вам, моя мамо?

— Аджеж знай, — мовила ся, — о ти чистійша від ангелів, що в усім тім, що я тобі говорила, нема нічогосінько

правди; що моя зопсована душа не могла вірити в таку невинність, якою ти осяяна, і що мені треба було аж сеї огидної хитрости, щоб переконатися про се.

— Моя найдорожша мамо! — скрикнула маркіза і повна радісного зворушення похилила ся над нею і хотіла піднести її. Але ся відповіла:

— Ні, швидше не встану від твоїх ніг, доки мені не скажеш, чи можеш пробачити мені низькість мого поведження, ти прекрасна, надземна!

— Я вам пробачити, моя мамо! Встаньте! — скрикнула маркіза, — закликаю вас!

— Чуєш, — мовила пані Г..., — хочу знати, чи можеш іще любити і так щиро поважати мене, як доси?

— Моя обожана мамочко! — скрикнула маркіза і їй собіж упала на коліна перед нею. — Пошана і любов ніколи не уступали з мого серця. Хтож міг довіряти мені серед таких нечуваних обставин? Яка я щаслива, що ви переконали ся про мою бездоганність!

— Тепер, моя найлюбійша дитино, — мовила пані Г..., встаючи при помочі дочки, — буду носити тебе на руках. У мене відбудеш злоги; навіть як би я мала від тебе ждати молодого князенка,

то й тоді-б я не заходилась коло тебе ніжнійше та достойнійше. Доки живу, не пущу тебе від свого боку. Всьому світу на перекір: не хочу ніякої чести понад твою ганьбу; коли тільки ти будеш добра зо мною і не будеш тямити тої безсердечности, з якою я відіпхнула тебе.

Маркіза силкувала ся потішити її пестощами та безконечними заклинаннями; та прийшов вечер і продзвонила північ, заким їй се вдало ся. Другого дня, коли троха улягло ся зворушенє старої дами, що в ночі кинуло її було в горячку, поїхали мати й дочка і внучата мов у тріумфі назад до М... В дорозі вони були дуже веселі, жартували зі стрільця Леопарда, що сидів з переду на козлі; і мати сказала до маркізи, що завважує, як вона червоніє ся, коли лише гляне на його широкі плечі. Маркіза відповіла рухом, у якому було на половину зітханя, а на половину усмішки: хто знає, хто нарешті д. З-го о 11-тій зрана явить ся у нас! — Та чим більше наближали ся до М..., тим поважнійший робив ся їх настрій в ожиданю рішучих появ, що ще були перед ними. Панї Г... не зраджуючи ся зі своїми плянами, завела дочку, коли висїли перед домом, знов до її давніх покоїв; мовила, щоб розгостила ся, а вона зараз верне до

неї, і майнула геть. По годині првійшла зовсім розгорячена на лиці.

— Ну, такий Фома! — мовила з таємною радістю в душі, — такий невірний Фома! Цілісїньку биту годину треба було переконувати його! Але тепер сидить і плаче.

— Хто? — запитала маркіза.

— Він, — відповіла мати. — Хтож би, як не той, що має до того найбільше причини?

— Чейже не тато? — скрикнула маркіза.

— Як дитина, — відповіла мати. — Аж мене сьміхом заносило, як би я й сама не була мусїла втирати собі сльози з очей вийшовши за двері.

— І се задля мене? — запитала маркіза і схопила ся з місця. — І я мала би тут —

— Анї з місця! — мовила панї Г... — По що він диктував менї такий лист? Сюди прийде до тебе, коли хоче бачити мене, доки жию.

— Моя найдорожша мамочко! — благала маркіза.

— І не проси! — перебила їй полковниця. — Чого він хапав ся за пістолет?

— Алеж заклинаю вас! — —

— Не сьмій! — відповіла пані Г... і силою посадила дочку знов на крісло. — І коли ще сьогодні перед вечером не прийде, то я завтра з тобою їду далі.

Маркіза назвала таке поступуванє жорстоким і несправедливим. Та мати відповіла:

— Заспокій ся! — Бо власне чула, як щось хлипаючи наближало ся здалека. — Він уже йде!

— Де? — запитала маркіза і почала прислухати ся. — Тут хтось під дверма; се сильне — —

— Егеж, — відповіла пані Г... — Він хоче, щоб ми відчинили йому двері.

— Пустіть мене! — скрикнула маркіза і зірвала ся з крісла.

— Ні, коли мене любиш, Джулієто, — мовила полковниця, — то сиди!

І в тій хвилі війшов комендант, при-тулюючи собі хустку до очий. Мати заступила свою дочку, обернена до нього плечима.

— Мій найдорожший таточку! — скрикнула маркіза і простягла руки до нього.

— Анї з місця! — мовила пані Г..., — Чуєш?

Комендант стояв у покою і плакав.

— Нехай перепросить тебе, — мовила далі пані Г... — Пощо такий запальчивий! І по що такий упертий! Я люблю його, але люблю й тебе; шаную його, але шаную й тебе. А коли прийде до вибору, то ти ліпша від нього і я лишу ся з тобою.

Комендант зігнув ся в дугу і ревів, аж стіни лунали.

— Алез Боже мій! — скрикнула маркіза, подалась назад перед матірю і виняла хусточку, щоб і собіж дати попуск сльозам. Пані Г... мовила:

— Він не може лише прийти до слова! — і відступила на бік. Тоді маркіза встала, обняла коменданта і просила його, щоб заспокоїв ся. А сама плакала ревними сльозами. Запитала його, чи не схоче сїсти? Хотіла посадити його на крісло, та він не відповідав нічого; не рушав ся з місця; і не сїдав; і лише стояв похиливши лице глибоко до землі і плакав. Маркіза мовила, випростовуючи його, на половину обернена до матери, що він готов захорувати; і в самої матери, бачилось, почало не ставати стійкості, коли він не переставав ридати зовсім конвульсійно. Та коли комендант нарешті при повторних просьбах дочки сїв, а вона серед безконечних пестощів упала йому до ніг,

то мати промовила знов, сказала, що так йому треба, тепер він певно порозумнішає, і віддала ся з покою лишаючи їх самих.

Скоро вийшла, обтерла й собіж сльози і подумала, чи не може таки зашкодити йому сильне зворушенє, в яке ввела його, і чи не було би порадно покликати лікаря? На вечерю наварила йому всячини, що лише могла знайти в кухні придатного для покріплення й заспокоєня, приготувала і нагріла йому постелю, а коли він усе ще не виходив, а до столу було вже накривто, то вона на пальцях підійшла до маркізного покою, щоб почути, що там діє ся? Легесенько притуливши вухо до дверей і надслухуючи почувла тихий шепіт, що, здавалось, ішов із уст маркізи; і, як побачила крізь дірку від ключа, вона сиділа в коменданта на колінах, чого сей зрештою не дозволяв ніколи в житю. Аж тоді вона отворила двері і побачила — і серце заграло у неї з радости: дочка лежала тихо, з відкинутою в зад головою і з щільно зажмуреними очима, в батькових обіймах, а сей, сидячи в фотелю, покривав її уста, мов закоханий, довгими, палкими, жадібними поцілуями, а його великі очі перлили ся блискучими слізмами. Дочка не говорила нічого, він не говорив нічого;

нахиливши лице над нею, як над своєю першою коханкою, він сидів і затулював їй уста і цілував її. Мати почула себе мов блаженною; неспостережена стоячи за його кріслом вона отягала ся перервати розкіш небесного поєднання, що знов завітало в її дім. Нарешті наблизилася до батька і нахилиючись зза крісла глянула на нього з боку, як раз коли він знов пальцями й устами в невимовній роскоші порав ся коло уст своєї дочки. Комендант при її виді знов уже похилив зовсім наморщене лице і хотів сказати щось: та вона скрикнула: „О, щож се за личко!“ — та собіж поцілувала його до порядку і зробила жартами кінець тому зворушенню. Вона запросила і повела обоє, мов молодих до шлюбу, до вечері, при якій комендант, що правда, був дуже веселий, але все ще від часу до часу схищував, мало їв і говорив, глядів у тарілку і бавив ся рукою своєї дочки.

Коли настав найблизший день, виринуло питанє: хто в Бога сьвятого покаже ся завтра о 11-тій годині? бо завтра був той страшний третій. Батько й мати, а надто й брат, що також прибув з перепросинами, були безумовно за шлюбом; (коли людина буде хоч сяк-так зносна) все що лиш буде можливо, треба зробити, щоб

положене маркізи зробити щасливим. Та коли обставини тої людини будуть такі, що навіть при всяких поблажках занадто відбігають від маркізних, то родичі противили ся шлюбови; вони були готові задержати маркізу й на далі у себе та адоптувати дитину. Маркіза натомісь, бачилось, була готова в усякім разі, коли ся людина лише не буде зовсім безчесною, додержати свого даного приреченя і за всяку ціну дати своїй дитині батька. Вечером запитала мати, як властиво вести себе при прийнятю тої людини? Комендант заявив, що булоб найвідповіднійше лишити маркізу о 11-тій годині саму. Натомісь маркіза стояла на тім, щоб обоє родичі і також брат були присутні, бо вона з тою людиною не хоче мати ніякої спільної тайни. Зрештою додала, що таке бажане, бачить ся, висловлене вже й у відповіди тої людини тим, що дім коменданта визначила на місце сходни, — обставина, задля якої — мусить отверто признати ся — власне ся відповідь їй дуже сподобала ся. Мати звернула увагу на невідповідні ролі, які при тім мусїлиб відіграти батько й брат; просила дочку, щоб пристала на віддалене мужчин, а натомісь сама вона прихилить ся до її бажаня і буде присутна при прийнятю тої особи. По корот-

кім намислї дочка приняла нарештї сю остатню пропозицію.

І ось по ночі, проведеній серед крайне напружених ождань, засвітав ранок страшного третього. Коли годинник вибив одинацяту, обі жінки убрані празнично мов до заручин засїли в гостинній; серце стукало у них, що можнаб було чути, як би був замовк денний шум. Ще бренив дзвін, що вибив одинацяту, коли ввійшов стрілець Леопардо, якого батько виписав був із Тиролю. Жінки поблїдли при його видї.

— Граф Ф..., — промовив він, — заїхав і велить ознаймити своє прибутє.

— Граф Ф...! — скрикнули обі враз, із одного зачудування впадаючи в друге.

Маркіза крикнула: — Замкніть двері! Для нього нас нема дома! — Встала, щоб зараз самій замкнути кімнату і власне хотїла випхати стрільця, що стояв їй у дорозї, коли в тій хвилі до неї ввійшов граф, у тим самісїнькім военнім мундурі, з ордерами й оружєм, яке мав на собі в часї здобутя кріпости. Маркіза збентежена готова була, бачилось, провалити ся крізь землю; вхопила хустку, яку лишила була на кріслі і власне хотїла втікати до бічної кімнати; та панї Г..., вхопивши її за руку, крикнула: — Джулієто! — і мов

задушена думками урвалась її мова. Вона несхитно вперла зір у графа і повторила :

— Прошу тебе, Джулієто! — і потягла її за собою, — когож властиво дожидали ми? от

Маркіза обертаючись нагло крикнула; Ну? Аджеж не його? — І зоров заіскреним мов блискавка вдарила в нього, тимчасом як по її лиці перебігла смертельна блідість. Граф припав перед нею на коліно; права рука спочивала на його серці, голова злегка була склонена на груди, — оттак він стояв і запаленівши ся глядів у низ перед себе і мовчав.

— Когож иншого? — мовила полковниця ледво дишучи, — кого иншого, ми безглузді, як не його?

Маркіза стояла над ним мов остовпіла і мовила: — Моя мамо, я одурію!

— Ти дурна, — відповіла мати, прихилила її до себе і шепнула їй щось до вуха. Маркіза обернула ся і затуляючи обома руками лице повалила ся на софу. Мати скрикнула :

— Нещасна, чого тобі треба? Що таке стало ся, на що ти не була приготована?

Граф не відступав від полковницї; все ще стоячи на колінах він узяв крайній крайчик її сукні і цілував його.

— Люба! Ласкава! Високоповажана!
— шептав і сльози спливали по його
лиці.

— Встаньте, пане графе, — мовила
полковниця, — встаньте, потіште отсю,
й усі будемо повднані, все буде даро-
вано й забуто.

Граф підняв ся плачучи. Він знов
припав на коліна перед маркізою, і взяв
легенько її руки, мов би вона була з золота,
а сам дух його руки міг би притемнити
її. Але вона зірвала ся з місця і крик-
нула:

— Ідїть геть! ідїть! ідїть! Я надїяла
ся якогось розпусника, але не — — —
чорта!

І оминаючи його немов зачумленого
відчинила двері кімнати та крикнула:

— Покличте полковника!

— Джулїето! — крикнула мати за-
чудувана. Та маркіза з убійчою дикістю
глядїла то на графа, то на матір; її груди
хвилювали ся надсильно, її лице палало;
Фурія не глядить страшнїйше. Надійшли
полковник і надлїсничий.

— З отсим чоловіком, тату, — мо-
вила вона, коли ті ще були у входї, —
я не можу одружити ся! — І захопила
посудину зі сьвяченою водою, що висїла
при затильних дверех, обризькала нею

одним великим замахом вітця, матір і брата, і щезла.

Комендант, збентежений сею чудною появою, запитав, що стало ся; і зблід побачивши в тій рішучій хвилі в покою графа Ф... Мати взяла графа за руку і мовила:

— Не питай! Сей молодий чоловік жалув сердечно всього того, що стало ся. Дай йому своє благословенство, дай, дай, то все скінчить ся щасливо.

Граф стояв мов знівечений. Комендант поклав на нього свою руку; його повіки здригнули ся, його уста були білі як крейда.

— Нехай небесне прокляте не доторкнеть ся сеї голови! — мовив він. — Коли думаєте взяти шлюб?

— Завтра, — відповіла мати за нього, бо він не міг сказати ані слова, — завтра або й сьогодні, як хочеш; пану графови, що виказав стільки гарного стараня, щоб направити свій блуд, найблизша година все буде найлюбійшою.

— В такім разі мило мені буде застати вас завтра рано о 11-тій у костелі Августинів, — мовив полковник, поклонив ся йому, покликав жінку й сина, щоб удати ся до маркізинного покою, і лишив його самого.

Даремно вони силкували ся вивідати у маркізи причину її дивовижного поведження; вона лежала в сильній горячці, не хотіла ані чути нічого про шлюб і просила лишити її саму. На питань, чому так нагло змінила свою постанову? і що робить їй графа ненависнійшим, як кого иншого? вона видивила ся на батька великими очима і не відповіла нічого. Полковниця мовила: чи вона забула, що вона при надії? А на се вона відповіла, що в отьому випадку мусить думати більше про себе, ніж про свою дитину, і ще раз, покликаючи на свідків усіх святих і ангелів запевнила, що до шлюбу з ним не стане. Батько, бачучи очевидно її в надмірному роздразненю, сказав, що вона мусить додержати свого слова; вийшов від неї і по відповідному листовному порозуміню з графом зарядив усе потрібне для шлюбу. Він предложив графови шлюбний контракт, по якому сей зрікав ся всіх прав мужа, а натомісь підіймав ся всіх обовязків, яких би зажадано від нього. Граф відіслав аркуш, увесь змочений слізами, зі своїм підписом назад. Коли комендант другого дня рано подав сей папір маркізі, її душа була вже троха упокоєна. Вона прочитала його кілька разів, сидячи ще в ліжку, зложила його

В задумі, потім розложила і прочитала ще раз; потім заявила, що о 11-тій годині ставить ся в костелї Августинів. Устала, одягла ся не кажучи ані слова, і коли почала бити година, всіла зі всіми своїми до повоза і поїхала до костела.

Аж у порталю костела дозволено графови приступити до рідні. В часї набоженства гляділа маркіза не змигаючи на вівтар; ані разу не глипнула на мужа, з яким обмінювалась обручками. По довершеню шлюбу граф подав їй рамя; та скоро лише вийшли з костела, графиня поклонилась йому; комендант запитав, чи буде мав часом честь здібати в його покоях своєї дочки; на се граф пробелькотав щось таке, чого ніхто не зрозумів, зняв капелюха перед цілою компанїєю і щез. Він наняв помешканє в М..., у якому пробув кілька місяцїв, не поступивши й ногою до дому коменданта, у якому жила графиня. Тільки завдяки делїкатному, достойному та вповні взірцевому поведженю всюди, де лише входив у яку будь спільність з сімєю, його по щасливо відбутих злогах графинї, що вродила сина, запрошено на його хрестини. Графиня, що попідпирана коврами сиділа на ліжку, бачила його лише на хвильку, коли показав ся в дверех і з пошаною поздоровив її.

ТОМ.
"ПРОСВІТА"
У ЛЬВОВІ 19

Між дарунками, якими гості витали новонародженого, він кинув у його колиску два папери, з яких один, як показало ся по його відході, містив даровизну 20.000 рублів хлопцеві, а другий заповіт, яким граф на випадок своєї смерти робив ма-тїр спадковницею цілого свого маєтку.

Від того дня за зарядженєм панї Г... запрошувано його частійше; дім був отвертий для його відвідин, і не було вечера, щоб він не показав ся там. І коли його чутє сказало йому, що з усіх боків йому пробачено задля уломної вдачі сього сьвіта, він почав на ново добивати ся серця графинї, своєї жінки, одержав по упливї року її друге слово і справлено друге весіле, веселійше від першого. По його відіграню вся сїм'я перенесла ся до В...

Цїлий ряд молодих Росиян пішов тоді за прикладом першого; а коли граф одної щасливої години запитав раз свою жінку, чому вона того страшного третього, коли, бачилось, була приготована на першого лїпшого розпусника, втекла перед ним як перед чортом, то вона відповіла кидаючись йому на шию: він не був би їй тоді видав ся чортом, коли б при своїй першій появі не був їй явивсь ангелом.

ВІСНИК
ІНСТИТУТУ
ІСТОРІОГРАФІЇ
ТА ЕТНОГРАФІЇ
УВАНДОВІ

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

у Львові, ул. Чарнецького ч. 26

вийшли доси отсі книжки й брошури:

	КОР.
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1·00
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0·20
Бодянський О. Українські казки	0·50
Боровиковський Л. Маруся	0·25
Брайтенбах В. Біольогія в ХІХ в.	0·25
Будзиновський В. Хлопська посілість (2·40)	2·00
Верн М. Біблія	0·40
Вовчок М. Народні оповідання Т. І (1·60)	2·00
Воробкевич С. Над Прутом	1·60
Гавлічек-Боровський К. Вибір поезій	1·60
Гайце Г. Подорож на Гарц	1·20
Гамсун К. Голод	2·20
Гауптман Г. Візник Геншель	1·60
Гіґо В. Кльод Ге	0·25
Гоголь М. Вій	0·40
Гомер (переклад Ніщинського). Іліяда, кн. 1.	0·30
» » » » 2.	0·35
» » » » 3.	0·25
Грушевський М. Хмельницький і Хмельниччина	0·20
» » Бех-Аль-Джугур	0·10
Горький М. На дні життя	0·70
Гуцков К. Уріель Акоста	1·40
Данте Алігері. Пекло, п. І—Х.	0·40
Драгоманів М. Переписка, т. І.	1·80
» » Мик. І. Костомарів	0·15
» » Два учителі	0·40
Еґан Е. Руські селяни на Угорщині	0·25
Енгельс Ф. Людвік Фаербах	0·50
» » Початки родини	1·50
Заревич Ф. Хлопська дитина	1·80
Золя Е. Напад на млин	0·20
» » Повінь	0·30
» » Смерть Олівіє Бекайля	0·25
Кавцкі К. Народність і її початки	0·60
Катренко О. Пан Природа	1·40

	КОР.
Квітка Г. Маруся	0·50
Кнестяковська М. Іван Гус	0·20
Кляйст Г. Маркіза О...	0 40
Коблянянська О. Покора	1·40
Кобринська Н. Дух часу	1·60
Ковалів С. Дезертир	1·60
» » Громадські промисловці	1·60
» » Риболови	2·00
Кониський О. Молодий вік М. Одинця	2·00
Короленко В. Судний день	1·20
» » Ліс шумить	0·20
Костомарів М. Імсьмо до редакції Колокола	0·20
Коцюбинський М. В путях шайтана	1·60
» » По людському	2·00
» » Посидинок	2·00
Кравченко В. Буденне жите	2·00
Кримський А. Пальмове гілля (3·00)	2·00
Куліш П. Орися	0·06
Курцій Руф. Фільотас	0·20
Левіцький М. Умова для селянських спілок	0·20
Ленкий Б. З життя	1·20
Лукіянович Д. За Кадильну	3·00
Люкіян. Юпітер у клопотах	0·35
Мартович Л. Нечитальник	1·60
Масарик Т. Ідеали гуманности	0·35
Мирний П. Лихі люди	1·40
» » Морозенко	0·90
» » Лови	0·06
» » Лихий попутав	0·40
» » Серед степів	3·00
Міцкевич А. До галицьких приятелів	0·45
Монасан Г. Дика пані	1·30
» » Горля	1·30
Наумович В. Величина звiздяного свiта	0·15
Олехнович В. Раси Европи	0·70
Оркан В. Скапаний свiт	1·00
Понтопідан Г. Із хат	1·40
Пулюй І. Непропаца сила	0·20
» » Нові і перемінні звiзди	0·15
Раковський І. Вік нашої землі	0·10
» » Вулькани	0·30

	кор.
Сеньобоб Ш. Австрія в ХІХ ст.	0·80
Сроковський К. Оповідання	1·40
Степняк С. Підземна Росія	3·00
Стефаник В. Дорога	1·60
Стороженко О. Марко проклятий	1·40
» » Оповідання, І.	0·20
Тен Г. Фільософія штуки	1·00
Терлецький О. Москвофіли й й народовці	0·30
Тимченко Е. Калевала (переклад)	3·00
Толстой Л. Відродженс	3·60
» » Крайцерова соната	0·90
» » Смерть Івана Іліча	0·55
Томашівський С. Кпівська козаччина 1855 р.	0·10
Турґенєв І. Ася	0·40
Уайт Д. А. Розвій географічних поглядів	0·30
» » » Розвій астрономічних поглядів	0·45
Українка Л. Думи і мрії	1·60
Фльобер Г. Іродіяда	0·30
Флямарион К. Про небо	2·00
Франко І. Поеми	1·60
» » Полуйка	1·40
» » Коваль Бассім	1·60
» » Сім казок	1·40
» » Захар Беркут (1·60)	1·20
» » Шевченко в польській революц. легенді	0·40
» » Украдене щасте	0·50
Чехов А. Каптанка	0·15
Шекспір У. (пер. Куліша). Гамлет	1·80
» » Приборкана гоструха	1·40
» » Макбет	1·60
» » Коріолян	1·80
» » Юлій Цезар	1·60
» » Антоній і Клеопатра	1·80
» » Багато галасу з нечевля	1·60
» » Ромео і Джульєта	1·80
» » Король Лір	1·80
» » Міра за міру	1·40
Яцків М. В царстві сатани	1·40
» » Огні горять	2·50
Єфремов С. Національне питанє в Норвегії	0·30